

ADAM SPODARYK* – KRAKÓW

**IZABELA Z FLEMMINGÓW CZARTORYSKA
I EKSPLOMACJA „RUIN” KOŚCIOŁA ŚW. MICHAŁA NA WAWELU
W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ PISANYCH**

**IZABELA NÉE FLEMMING CZARTORYSKA
AND THE EXPLORATION OF THE ‘RUINS’
OF THE CHURCH OF ST MICHAEL AT WAWEL CASTLE
IN THE LIGHT OF WRITTEN SOURCES**

Abstract

The article presents the issue of the quasi-excavations at the Collegiate Church of St Michael the Archangel at Wawel that Izabela née Flemming Czartoryska was said to have carried out, acquiring for her collection several valuable works of art and monuments of the past – an unidentifiable and apparently lost tombstone, unpreserved stained glass windows and three altar paintings: an unknown Venetian work, *Christ and the Adulteress* by Titian or Veronese (according to I. Czartoryska) and two panel paintings of the *Annunciation of the Blessed Virgin Mary* by Master Jerzy, as well as the *Dormition of Mary* believed mostly to be the work of a follower of Michael Lantz von Kitzingen.

The narrative written down by Czartoryska about the acquisition of the aforementioned two works has so far been considered well documented. A comparison of the various accounts recorded by the Duchess shows that the accounts contradict one another in some places. Some of the information contained therein, hitherto treated as reliable, is not reflected in church sources – descriptors of the collegiate furnishings from the 18th century. The dating (1802, erroneously reproduced in the literature as 1803) exploration of the ruins that was provided by her is also questionable. It seems that Czartoryska’s claims are the result of an error or deliberate manipulation aimed at making history more appealing. Juxtaposition of the contents of the manuscript catalogues of the

---

* Adam Spodaryk – dr historii sztuki, Instytut Historii Sztuki i Kultury, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Muzeum Książąt Czartoryskich, Muzeum Narodowe w Krakowie
e-mail: spodaryk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4179-9990>

Gothic House with documents in the Archives of the Kraków Cathedral Chapter and with announcements about the auction of collegiate equipment in 1803 leads to the conclusion that the exploration of the collegiate ruins described by Czartoryska could not have taken place in the winter of 1802. It cannot be ruled out that the exploration of the collegiate ruins described by Czartoryska did not take place at all, and that the objects from St Michael's Church were acquired, for example, during an auction of the temple's furnishings in 1803.

Keywords: Kraków cathedral; Wawel; Izabela née Flemming Czartoryska; Museum of the Czartoryski Princes in Kraków; Gothic House in Puławy; Puławy; National Museum in Kraków

Translated by Marek Robak-Sobolewski

*****

Wstęp

W Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie znajdują się dwa dobrze znane badaczom obrazy pochodzące z kolegiaty św. Michała na Wawelu – *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie* autorstwa mistrza Jerzego (nr inw. MNK XII-340, il. 1)¹ oraz *Zaśnięcie Matki Boskiej* (nr inw. MNK XII-341, il. 2)². Historia pozyskania tych dwóch tablic z „ruin” kościoła przez Izabelę z Flemmingów Czartoryską w 1802 roku była wielokrotnie przytaczana w literaturze przedmiotu³. Podstawą powtarzanej narracji są noty spisane przez księżną w kilku przechowywanych w Bibliotece Czartoryskich rękopiśmiennych katalogach zbiorów Domu Gotyckiego⁴ oraz w drukowanym *Poczcie pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim*

¹ Najważniejsze: J. Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej w kościele św. Michała na Wawelu*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie”, 4 (1956) s. 14-35; K. Kuczman, K. Stangrett, *Skrzydła ołtarza w krakowskim kościele Św. Krzyża a obraz „Zwiastowanie” malarza Jerzego w Muzeum Narodowym w Krakowie*, „Folia Historiae Artium”, 10 (1974) s. 107-116; *Wawel 1000-2000. Wystawa jubileuszowa*, t. 1: *Kultura artystyczna dworu królewskiego i katedry. Katedra krakowska – biskupia, królewska, narodowa*, red. M. Piwocka, D. Nowacki, Kraków 2000, t. 1, s. 77-78, nr kat. I/38 (oprac. D. Dec) – tam pełen spis wcześniejszej literatury.

² *Wawel 1000-2000*, t. 1, s. 81-82, nr kat. I/41 (oprac. D. Dec) – tam pełen spis wcześniejszej literatury; A. Spodaryk, *Obraz Zaśnięcie Matki Boskiej autorstwa naśladowcy Michaela Lancza z Kitzingen w Muzeum Czartoryskich w Krakowie*, w: *Imagines pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, red. W. Walanus, M. Walczak, Kraków 2016, s. 101-117.

³ Z. Żygulski jun., *Pamiętki wawelskie w zbiorach puławskich*, „Studia do dziejów Wawelu”, 2 (1961) s. 395-405; Kuczman, Stangrett, *Skrzydła ołtarza*, s. 112; A.K. Czartoryski i in., *Muzeum Czartoryskich. Historia i zbiory*, red. Z. Żygulski jun., Kraków 1998, s. 70-71; Z. Żygulski jun., *Dzieje zbiorów puławskich. Świątynia Sybilli i Dom Gotycki*, Kraków 2009, s. 71; J. Wałek, *Zbiory Czartoryskich a narodziny idei muzeum w Polsce*, w: *Otwieram Świątynię Pamięci. Zbiory Czartoryskich a narodziny idei muzeum w Polsce*, red. J. Wałek, tłum. M. Herudzińska-Oświecimka, E. Kanigowska-Gedroyc, Łódź 2015, s. 66.

⁴ Biblioteka Książąt Czartoryskich (dalej: BCz), sygn. rkps 2917 III, [Franciszek Kozłowski], *Katalog domu gotyckiego*, t. 1, [1820-1830], t. 1, s. 187-189, 255; BCz, sygn. rkps 3035 III, [Iza-

Il. 1. Mistrz Jerzy, *Zwiastowanie*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Książąt Czartoryskich, nr inw. MNK XII-340, fot. Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie

Il. 2. Naśladowca Michała Lancza z Kitzingen (?), *Zaśnięcie Matki Boskiej*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie, nr inw. MNK XII-341, fot. Paweł Gąsior

w *Puławach*⁵. Barwna opowieść I. Czartoryskiej nie była dotąd konfrontowana z innymi źródłami pisanymi. W niniejszej pracy postawiono sobie za cel uzupełnić tę lukę badawczą. Szczególnie cennych informacji dostarczają nam bowiem źródła kościelne. Tekst ten jest również przyczynkiem do studiów nad wyposażeniem nieistniejącego kościoła św. Michała na Wawelu. Wiadomo bowiem, że w Domu Gotyckim oprócz dwóch wspomnianych powyżej obrazów tablicowych zdobiących jego klatkę schodową, miały znajdować się również inne, obecnie zaginione przedmioty, rzekomo pochodzące z tej świątyni: witraż wkomponowany w okno dolnego przedsionka (lub fragmenty kilku witraży) oraz płyta nagrobna⁶. Badaniom nad wyposażeniem wnętrza dwóch wawelskich kolegiat i ich sprzętów kościelnych poświęcono dotąd nieproporcjonalnie mało uwagi w porównaniu do studiów nad architekturą obu budowli⁷. Osobnych, dość szczegółowych, choć niewyczerpują-

bela Czartoryska], *Catalogue historique et détaillé des objets réunis à la Maison Gotique à Pulawy, achevé l'an 1809*, 1809, s. 33.

⁵ I. Czartoryska, *Poczet pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim w Puławach*, Warszawa 1828, s. 30, 33-34, nr 291, 323, 331.

⁶ Jak podaje Zdzisław Żygulski jun. (Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 71 i przyp. 66; Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 398, s. 411, przyp. 56) metalowa tablica została w 1869 roku wywieziona z innymi obiektami puławskimi do Muzeum Rumiancewa w Moskwie, a w 1921 roku nie objęto jej rewindykacją. Witraże przepadły bez śladu. Muzeum im. Rumiancewa działało w okresie 1831-1924, najpierw w Petersburgu, od 1861 roku w Moskwie. Począwszy od 1921 roku całe zbiory, poza księgozbiorem, przekazywano innym muzeom (Galerii Tretiakowskiej, Muzeum Sztuk Pięknych im. Puszkina w Moskwie). W 1925 roku zbiory biblioteczne przekształcono w Bibliotekę Państwową ZSRR im. Lenina. Dyslokacja zbiorów Muzeum im. Rumiancewa szczególnie utrudnia badania nad jego zbiorami, w tym polskimi pamiątkami. Odzyskiwaniem poloniców zajmowało się Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, które działało w latach 1906-1944. Jego tradycję przejęło Towarzystwo Opieki nad Zabytkami powstałe w 1974 roku. Publikacje na temat rewindykacji polskich zabytków ze zbiorów rosyjskich nie wzmiankują interesujących nas obiektów (M. Morelowski, *Głowy wawelskie w Rumiancowskim Muzeum w Moskwie*, „Muzeum Polskie”, 4/12 (1918) s. 71-104; tenże, *W sprawie wykupu zabytków polskich z rąk obcych*, „Muzeum Polskie”, 4/12 (1918) s. 167-168; tenże, W. Przeclawski, *Sprawozdanie Wydziału Opieki nad Zabytkami przy Komitecie Polskim w Moskwie za czas od 1 stycznia do 1 października 1917 r.*, „Muzeum Polskie”, 4/12 (1918) s. 195-204; В.Д. Миллиоти, *Польская старина в Румянцевском музее*, „Золотое Руно”, 11/12 (1907) s. 35-36; M. Patelski, M. Sawicki, *Zarys działalności Polskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości na Rusi w Kijowie w latach 1917-1918*, w: *Trudne sąsiedztwo. Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjsko-ukraińskich w XVI-XX wieku*, red. A. Szczepaniak, Toruń 2007, s. 310-327; *Polskie dziedzictwo kulturowe u progu niepodległości. Wokół Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, red. E. Manikowska, P. Jamski, Warszawa 2010). W Archiwum Narodowym w Krakowie znajdują się dwa albumy fotografii przedstawiających polonica w Muzeum im. Rumiancewa – Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), sygn. 29/1587/0/-/6, Muzeum Rumiancewa w Moskwie. Polsko-litewskie starożytności, t. 1, s.d.; ANK, sygn. 29/1587/0/-/7, Muzeum Rumiancewa w Moskwie. Polsko-litewskie starożytności, t. 2, s.d.. Nie zawierają one fotografii zabytków wywiezionych z Puław. Być może kwerenda w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN) przyniosłaby jakieś nowe ustalenia: sygn. 2/446/0, Polskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości i Kultury w Moskwie 1915-1919, 1923-1926.

⁷ Ostatnio na ten temat: T. Gwiazda, *Tempus edax rerum. Utracone kościoły Krakowa wzniesione w okresie od X do XVIII wieku*, Rzeszów 2020 [katalog], nr 1.1.6, s. 59-65 (kolegiata św. Mi-

cych opracowań doczekały się tylko wspomniane dwa obrazy w zbiorach Muzeum Książąt Czartoryskich⁸.

W kwestii rozpoznania źródeł pisanych dotyczących kolegiat na Wawelu należy odnotować, że dzięki pracy Macieja Zdanka, znacznie lepiej przebadany jest zasób archiwaliów dotyczący kościoła św. Jerzego – pozostaje on jednakże nieopublikowany⁹. W przypadku kościoła św. Michała odnośnie jego wyposażenia polegano dotąd na wypisach sporządzonych przez ks. Bolesława Przybyszewskiego¹⁰ oraz cytowanych w literaturze rękopiśmiennych katalogach Domu Gotyckiego w Puławach¹¹.

Noty w katalogach Domu Gotyckiego

Podstawę opisu dziejów odnalezienia obrazów przez księżną Czartoryską stanowiły do tej pory przede wszystkim noty jednego z polskojęzycznych rękopiśmiennych katalogów Domu Gotyckiego¹². Zapisy te były nie tylko podawane jako źródło wiadomości¹³, ale również częściowo cytowane¹⁴. Celem uporządkowania informacji należy przytoczyć i porównać wszystkie relacje, zaczynając od tych, które były wykorzystane w dotychczasowych badaniach.

Obszerny opis wydobycia dzieł sztuki ze zrujnowanej kolegiaty Czartoryska podała we wspomnianym powyżej rękopiśmiennym katalogu Domu Gotyckiego przechowywanym w Bibliotece Czartoryskich. W nocie dotyczącej obrazu *Zaśnięcie Matki Boskiej* (błędnie uznanego za scenę świecką) czytamy:

chała); nr 1.1.7, s. 65-70 (kolegiata św. Jerzego). Tam wcześniejsza literatura.

⁸ Zob. przypisy 1-2.

⁹ M. Zdanek, *Kolegiata św. Jerzego na zamku krakowskim w świetle źródeł pisanych*, 2015 (kps w Dziale Rezerwatów i Lapidarium Zamku Królewskiego na Wawelu).

¹⁰ *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1501-1515*, t. 4: *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1501-1515*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1965; *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1516-1521*, t. 5: *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1516-1525*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1970; *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1516-1525*, oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1970.

¹¹ Zob. część artykułu: *Noty w katalogach Domu Gotyckiego*.

¹² BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189, 255. W Bibliotece Narodowej w Warszawie (dalej: BN), w przechowywanych tam zbiorach Biblioteki Ordynacji Zamojskiej w Warszawie (dalej: BOZ) znajduje się odpis katalogu Domu Gotyckiego w Puławach przechowywanego w Bibliotece Czartoryskich pod sygn. rkps 2917 III (t. 1-3): BN, BOZ, sygn. 1253, *Opis Pamiątek Domku Gotyckiego w Puławach przez Czartoryską*, t. 1-2, ok. 1820-1830; BN, BOZ, sygn. 1254, *Opis Pamiątek Domku Gotyckiego w Puławach przez Czartoryską*, t. 3, ok. 1820-1830. Rękopisy pochodzące z Biblioteki Ordynacji Zamojskiej zapewne powstały na potrzeby właścicieli tego księgozbioru i zawierają dokładne powtórzenie zapisów katalogu w Krakowie. Interesujące nas zapisy znajdują się na stronach: BN, BOZ, sygn. 1253, s. 143-144, 176. W niniejszej pracy posługuję się odnośnikami do rękopisu w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie.

¹³ M.in. Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej*, s. 17-18; Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 411, przyp. 47; Wałek, *Zbiory Czartoryskich*, s. 66.

¹⁴ Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej*, s. 17-18; *Opis odnalezienia przez Izabelę Czartoryską trzech obrazów w ruinach kościoła na Wawelu*, w: *Otwieram Świątynię Pamięci*, s. 302-303.

Obraz ze Szkoły Niemieckiej

Rok napisany na tym Obrazie okazuje jego dawność a rodzaj malowania przyświadcza że jest ieden z naydawniejszey Szkoły Niemieckiej. Od dawnych lat był umieszczony w Ołtarzu Kościoła Sgo Michała w Krakowie, który stał blisko Zamku i zdawał się bydź Kaplicą do niego należącą. Kiedy mieszkania Królów Polskich zostały odarte z ozdób, które wieki gromadziły, zrównane i obrócone na koszary żołnierskie przez Austryiaków, i ten Kościółek którego przez kilka wieków ani czas, ani woyny dawne nie mogły zniszczyć, doznał takiegoż losu. Od tego zaczęto że kopułę i przykrycie zniesiono. Nie dokończywszy rozruczenia gdy obalaniem innych gmachów tenże rząd zatrudniał się, tymczasem gruzami zawalony i z pokrycia odarty ten Kościółek, przez dwie zimy napelniał się deszczem, śniegiem, nawet i lodem. To wszystko tak zaskorupiało, że iak pierwszy raz weszłam, nic w srzód gruzów rozeznac nie można było. Ciekawa czyliby iakie się tam nie znajdowały nadgroby, prosiłam o pozwolenie żebym mogła te gruzy wywieść. Z początku bardzo pracowicie szła robota, dla tego że zimową porą i że śniegiem wszystko związane i zamarzę, trzeba było rąbać i podważać drągami. Po długiej pracy nadgrobków nie znaleziono, ale we trzech ołtarzach trzy piękne odkryto obrazy. Jeden szrodkowy ze Szkoły Włoskiej – Pawła Veronesa [dopisek w przypisie dolnym] – dwa boczne ze Szkoły Niemieckiej które oba znajdują się w Gotyckim Domu. Ten o którym tu mowa zajmuje więcey uwagę dla tego że się zdaje mieć stosunek z familią Polską. Wystawia osobę leżącą na łożku otoczoną kobietami i duchownymi. Jest chorobą zmęczona i przyjmuje gromnicę którą iey podają. Rycerz zaś zbrojny klęczy ręce ku Niebu wznosi i zdaie się ślub jakiś czynić, aby od Boga uprosić zdrowie chorującej osoby. A że herby na zbroiach i szatach iego są Polskie, można więc sądzić że to się w Polsce działo, tem bardziey że ten obraz umieszczony był w kościele Zamkowym w Krakowie. Figury, ubrania, kolor farb, wszystko iak naylepiey zachowane. Układ obrazu, dno poczęści złocone, wszystko okazuje Szkołę pierwszą Niemiecką, i wiek dawny w którym był malowany. Herb w Obrazie iest Panna na Niedźwiedziu, który zowie się Rawicz¹⁵.

W dalszej części katalogu znajduje się znacznie krótsza nota poświęcona obrazowi *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie* (błędnie określonego jako „nawiedzenie”):

Obraz drugi ze Szkoły Niemieckiej

Ten obraz jako i wyżej opisany jest ze szkoły Niemieckiej znaleziony w Kościółku Sgo Michała w Krakowie. Te same okoliczności, toż samo pisanie służyć mu mogą. Tamten okazuje kobietę chorą i rycerza za nią się modlącego, ten nawiedzenie Matki Najświętszey¹⁶.

¹⁵ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189. Z przekazu tego korzystali m.in. Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej*, s. 17-18; Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 411, przyp. 47; „*Czasy! Ludzie! Ich dzieła!*”. *Teatr obrazów księżnej Izabeli Czartoryskiej. Obrazy i miniatury z Domu Gotyckiego i Świętyni Sybilli w Puławach*, red. J. Wałek, Kraków 2001, s. 70-71, nr kat. 7 (oprac. D. Dec, J. Wałek); Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 214; Wałek, *Zbiory Czartoryskich*, s. 66. Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 214 cytując przekaz i określa go jako „Przykład niedanej próby nowoczesnej analizy dzieła sztuki”.

¹⁶ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 255.

O innym przedmiocie wydobytym z kolegiaty św. Michała wspomina nota, zawarta we francuskojęzycznym rękopiśmiennym katalogu Domu Gotyckiego przechowywanym w Bibliotece Czartoryskich – miała to być metalowa płyta nagrobna, sądząc z układu haseł w katalogu zdobiąca zewnętrzną ścianę Domu Gotyckiego, pod galerią, od strony wschodniej:

Plaque dorée en Metal prise a Cracovie, dans l'Eglise de St. Michel
L'an 1802 me trouvant a Cracovie je demandai la permission au gouverneur Autrichen d'alors, de fouiller dans les décombres d'une tres ancienne petite Eglise qu'on avoit commencé a demolir. Et qui depuis quatre ou cinq ans, ne presentoit qu'une ruine informe ensevelie sous les décombres et alors sous la neige. Decouvertte et sans toit, j'eus beaucoup de peine a y penetrer. J'y trouvai le souvenir de trois autels que je fit déblayer, et j'y decouvri trois tableaux sur lesquels le tems, la chaux, l'humidité et le verglas avoient fait une croutte epaisse que nous eumes beaucoup de peine a ofer. La description de deux ces tableaux de trouve dans ce Catalogue, je na la repeterai pas ici. Sous le grand Autel du milieu nous decouvrimes la plaque dont il est ici question. Elle couvroit un petit tombeau et l'inscription, (qui se trouve endomagée par le rouille et a peine visible) secuble anoucer que c'est un Prince de la maison des Jagellon qui avoit été enterré la. On me livre la Plaque et les tableaux est j'ai tout placé a la maison Gothique¹⁷.

Nota podaje skróconą wersję historii o pozyskaniu przez Czartoryską przedmiotów z wawelskiej kolegiaty, jednakże nie opisano w niej obrazów. Podano natomiast informację, że dwa spośród trzech dzieł malarskich odnalezionych przez księżną opisano w innym miejscu w katalogu. Rzeczony rękopis nie zawiera jednak tych not.

O obrazach z kolegiaty św. Michała na Wawelu, oprócz wymienionych powyżej katalogów, informują również lakoniczne zapisy w *Poczcie pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim*, wydanym drukiem w 1828 roku:

Obraz wystawiający zwiastowanie Najświętszej Panny; wzięty z kościoła ś. Michała, w Krakowie¹⁸.

Obraz (szkoły niemieckiej), wzięty z rozrzuconego kościoła ś. Michała w Krakowie. Przedstawia: kobietę chorą, na łóżku, od kilku osób otoczoną; przy niej, klęczy rycerz we zbroi, w błagającej postawie; niżej herb polski Rawicz¹⁹.

Rękopiśmienny katalog Domu Gotyckiego w Bibliotece Czartoryskich (BCz, sygn. rkps 2917 III) oraz *Poczet pamiątek* wymieniają również witraż lub kawałki kilku przeszkleń zestawionych w oknie na parterze Domu Gotyckiego:

Okna z herbami w Przedpokoiu na dole". „Okno z Szyb malowanych wyciętych z rozwalonego przez Austruiaków Kościoła pod imieniem Śo. Michała w Kra-

¹⁷ BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 33. Z zapisu tego korzystał Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 396; „Czasy! Ludzie! Ich dzieła!” , s. 72-73, nr kat. 8 (oprac. D. Dec, J. Wałek); Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 33.

¹⁸ Czartoryska, *Poczet pamiątek*, s. 34, nr 331.

¹⁹ Tamże, s. 33, nr 323.

kwie, który miano za najdawniejszy. Herby i litery na szybach nieznaioe, dawności tylko mają zaletę²⁰.

Szyby w oknie kolorowe, wyjęte z rozwalonego kościoła ś. Michała w Krakowie²¹.

Do tej pory w badaniach nad przedmiotami pozyskanymi z kolegiaty św. Michała na Wawelu przez Czartoryską do Domu Gotyckiego w Puławach nie wykorzystano dwóch innych rękopiśmiennych katalogów²². O ich istnieniu wiedział Zdzisław Żygulski jun., ale jak się wydaje znał je jedynie pośrednio, a właściwie nie korzystał z nich wcale²³. Pierwszy z katalogów, francuskojęzyczny rękopis pt. *Catalogue historique et détaillé des objets réunis à la Maison Gotique à Pulawy, achevé l'an 1809* znajduje się obecnie w Muzeum Badań Polarnych (dawne Muzeum Regionalne PTTK im. Izabeli ks. Czartoryskiej) w Puławach²⁴. W katalogu tym opisano dwa obrazy z kolegiaty św. Michała, ale nie wspomniano o witrażu ani metalowej płycie zdjętej z grobu. W nocie obrazu *Zaśnięcie Matki Boskiej* podano szczegółową historię pozyskania przedmiotów z kolegiaty św. Michała:

N^{ro} 1: Tableau de l'Ecole Allemande.

L'année 14 marquée sur le tableau même prouve son ancienneté; et son genre qu'il est de l'Ecole Allemande. Il étoit depuis maintes années placé dans un Autel de l'Eglise de St. Michel a Cracovie. Le vieux monument de la pieté de nos ayeux se trouvoit entre les batimens de Chateau. Le séjour des Rois de Pologne ayant été employé a servir de casernes par les Autrichiens, la petite Eglise qui depuis plusieurs Siecles avoit résisté au tems, fut condamnée a étre demolie. Pour commencer an en ota le toit, et on demolit le plafond. Mais aparament d'autres ouvrages, on d'autres démolitions ayant empéchie d'achever celles ci, on laissa pendant quatre aus cette petite Eglise exposé aux injures du tems. L'an 1802 je papai l'hiver a Cracovie, et dans mes courses du Matin je vis cette petite Eglise. L'idée d'y trouver peut étre quelque ancien monument ou Epitaphe, me fit demander la permission d'y entrer. Une quantité de chaux, de briques et de Platre remplissoient tout, et de vieux bancs renversé augmentoient la difficulté d'examiner ce qui pouvoit étre resté d'interessant. Nous fimes nettoyer, et nous decouvrimes trois autels, et trois tableaux, mais surlesquels la poussière, la neige, le Verglas avaient fait une croutte si epaisse qu'on ne distinguoit rien. Ayant obtenue la permission de les acheter pour tres peu de chose, je les fis porter chez moi; celui du maitre autel se trouver étre un beau

²⁰ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 80. Identyczny zapis w: BN, BOZ, sygn. 1253, s. 77 (zob. przyp. 12 w tej pracy).

²¹ Czartoryska, *Poczet pamiątek*, s. 30, nr 291.

²² Muzeum Badań Polarnych (dawne Muzeum Regionalne PTTK im. Izabeli ks. Czartoryskiej) w Puławach (dalej: MBP), sygn. 58, [Izabela Czartoryska], *Catalogue historique et détaillé des objets réunis à la Maison Gotique à Pulawy, achevé l'an 1809*, 1809; Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II (dalej: BKUL), sygn. Rkps 806, [Franciszek Kozłowski], *Regestr pamiątek starożytnych i staroświeckich z różnych krajów przez Elżbietę księżnę Czartoryską zebranych, na powierzchni i w środku Domu Gotyckiego umieszczonych*, [1820-1830].

²³ Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 205.

²⁴ MBP, sygn. 58. Za udostępnienie jego kopii jestem winny wdzięczność panu dr. Mateuszowi Chramcowi z Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie.

tableau. Du Titien representant la femme Adultere. Les deux autres, des Tableaux de l'Ecole Allemande, dont l'un est celui qu'on voit ici. Il semble que le sujet avoit été ordonné, par un fils ou mari, dont on voit la femme malade et entourée de monde et de pretres. On imagine que l'homme a genoux, armé et les mains élevées vers le Ciel, est le mari ou le parent qui fait un voeu pour obtenir du Ciel la guerison de la malade. On peut avec raison le croire Polonais, par son armure, par les armes deux fois repetées sur ce Tableau, et qui apartiennent a plusieurs families de notre Pais. Ces armes sont une femme montant un Ours. Le lieu ou le tableau etoit placé, au milieu de la Capitale de la Pologne, tout samble autorises cette conviction. Les figures ont du Caractere, le Coloris est frais encore, le genre de la composition et les petites donores qui meubleut la chambre ou la scene se passe, prouvent le gout du Siecle sa il a été fait²⁵.

Druga nota, poświęcona *Zwiastowaniu* jest znacznie bardziej lakoniczna:

Nro: 11 Tableau de l'Anonciation.

Ce Tableau qui faisoit le pendant de celui dont on a fait la description sous le N^{ro} 1: Vient aussi de l'Eglise demolie a Cracovie. De meme il semble tenir a l'Ecole Allemande, et a peu pres du meme tems. Il represente l'anonciation²⁶.

Katalog w zbiorach Muzeum Badań Polarnych podaje zatem podobną narrację, jak pierwszy z przytoczonych powyżej katalogów polskojęzycznych²⁷. Być może rękopis ten jest częścią tego samego katalogu, co cytowany powyżej francuskojęzyczny katalog w zbiorach Biblioteki Czartoryskich²⁸, lub są one fragmentami różnych redakcji, które powstały na etapie tworzenia jednego francuskiego katalogu. Świadczyć może o tym fakt, że oba rękopisy podają niewystępującą gdzie indziej datę 1802 jako czas wawelskiej eksploracji kolegiaty św. Michała, wspólny język oraz wspomniany powyżej odnośnik do opisu obrazów w rękopisie w Bibliotece Czartoryskich.

Drugi z niewykorzystanych katalogów, zatytułowany *Regestr pamiątek starożytnych i staroświeckich z różnych krajów przez Elżbietę księżnę Czartoryską zebranych, na powierzchni i w środku Domu Gotyckiego umieszczonych* znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Katalog zawiera trzy krótkie wzmianki, niemal identyczne z notami w drukowanym *Poczcie pamiątek*. Wymienia dwa obrazy zdobiące klatkę schodową:

Obraz ze Szkoły Niemieckiej, wzięty z rozrzuconego Kościoła Śgo Michała w Krakowie, przedstawia Rycerza Polskiego herbu Rawicz, który zdaie się czynić iakieś śluby Bogu za uzdrowienie Kobiety słabey leżącej²⁹.

Obraz wystawiający Zwiastowanie Nayśw. Panny wzięty z Kościoła Śgo Michała w Krakowie³⁰.

²⁵ MBP, sygn. 58, s.p., nr 1.

²⁶ Tamże, s.p., nr 11.

²⁷ Por. wyżej: BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189, 255.

²⁸ Por. wyżej: BCz, sygn. rkps 3035 III.

²⁹ BKUL, sygn. Rkps 806, s. 86, nr 6.

³⁰ Tamże, s. 87, nr 14.

Wspomina także znajdujące się w dolnym przedsiönku:

Szyby w Oknie kolorowe wyięte z rozwalonego Kościoła Śgo Michała w Krakowie³¹.

Pozostałe źródła pisane

Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej przechowuje znaczną liczbę dokumentów, przeważnie do tej pory niewykorzystanych, a dotyczących kolegiaty św. Michała na Wawelu (zob. spis cytowanych archiwaliów na końcu niniejszej pracy). Są to częściowo cytowane w literaturze akta wizytacji³², ale przede wszystkim niepublikowane dotąd akta luźne³³. Wydaje się, że zbiór ten jest znacznie uszczuplony w stosunku do pierwotnego stanu, o czym świadczy obecność w archiwum większego zespołu dokumentów odnoszących się do kolegiaty św. Jerzego, który jednakże również jest daleki od kompletności³⁴.

Podjęto także kwerendę w Archiwum Narodowym w Krakowie. Przechowuje ono dokumenty Gubernium Krajowego dla Galicji Zachodniej w Krakowie oraz cyrkułu krakowskiego. Akta te są jednak zachowane jedynie częściowo i nie dają wglądu w kwestię zniesienia kolegiat na Wawelu w 1804 roku, w tym dyslokacji ich wyposażenia. W dokumentach gubernialnych, w serii dotyczącej spraw kościelnych, nie zachowały się żadne pisma związane ze sprawami kolegiat³⁵, a znajdujące się w aktach cyrkularnych jednostki dotyczące kościołów św. Mi-

³¹ Tamże, s. 64, s.n.

³² W literaturze przedmiotu cytowano: Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej (dalej: AKK), sygn. A.Vis. 19a, *Acta Visitationis Exterioris Ecclesiarum ad Decanatus seu Archipresbiteratum Cracoviensem pertinentium [...] per Reverendissimum Dominum D. Christophorum Kazimirski Episcopum Kiouiensem, et Reverendum Dominum D. Ioanem Barski Archidiaconum Cracoviensem, mandato Illustrissimi Principis D.D. Georgii [...] Cardinalis Presbiteri Radziuil Episcopatus Cracouiensis [...] Anno Domini M.D.XC. [...]*, 1599, f. 1-6. Do tej pory nie wykorzystano wizytacji z 1734 roku zawartej w zbiorze kopii i odpisów różnych dokumentów: *Ecclesia Collegiat S. Michaelis Archangeli in Arce Cracoviensi visita per Celsissimum et Reverendissimum Dominum Constantinum [Felicianum Szaniawski]. Anno Domini 1731*, w: AKK, sygn. A.Vis. 69, [Akta wizytacji i akta różne, kopie, odpisy, oblata, brudnopisy], 1513-1771, f. 150-152v.

³³ W archiwum znajduje się zbiór 19 dokumentów dotyczących kolegiaty św. Michała: AKK, sygn. Ecc. Crac. 2/1-19, Kolegiata św. Michała na Wawelu (do 1800) oraz zespół 299 dokumentów, w którym znajdują się akta odnoszące się do obu kolegiat – św. Jerzego i św. Michała: AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1-299, Kolegiaty św. Jerzego i Michała na Wawelu (po 1791).

³⁴ AKK, sygn. Ecc. Crac. 1/1-43, Kolegiata św. Jerzego na Wawelu (do 1800). Tej świątyni dotyczy również większa część zespołu akt dotyczących obu kolegiat na Wawelu (AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1-299). Ponadto w zbiorach archiwalnych kapituły krakowskiej zachowały się trzy inwentarze kolegiaty św. Jerzego: AKK, sygn. Inv.E.1, *Inventarium totius sacre supellectiles Collegiatæ Sancti Georgi Martiris in Arce Cracoviensi sitæ Anno Domini 1769 [...]*, 1796; AKK, sygn. Inv.E.2, *Opisanie kościoła Kolegiaty Świętego Jerzego Męczennika w Zamku Krakowskim będącego, podług Paragrafów na opisanie kościołów Diecezji Krakowskiej wydanych, w roku 1791 uczynione*, 1791 (niemal to samo co w AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/3); AKK, Inv.E.3, *Inventarium Sacrorum Vasorum præciosorum et Apparamentorum Ecclesiae Collegiate sub Titulo Sancti Georgii in Arce Cracoviensi [...]* Die 23a Aprilis 1798, 1798.

³⁵ ANK, sygn. 29/67/0/3, Sprawy kościelne, 1803-1811.

chała³⁶ oraz Jerzego³⁷ zawierają jedynie puste koszulki po dokumentach. Wśród pism Gubernium Krajowego znajdują się natomiast akta dotyczące konfiskaty na rzecz skarbu domów po kanonikach (1800-1801)³⁸.

Wyposażenie kolegiaty św. Michała na Wawelu w świetle przekazów z XVI-XVIII wieku

Architektura gotyckiej kolegiaty św. Michała, którą konsekrowano w 1355 roku jest dobrze rozpoznana, zarówno źródłowo, jak i archeologicznie³⁹. Kościół ten był zbudowany z cegły. Miał nawę na rzucie prostokąta, której sklepienie wspierało się na jednym, centralnie usytuowanym, wielobocznym filarze. Od wschodu do korpusu przylegał kwadratowy, wydzielony chór z wielobocznym zamknięciem. Zakrystia znajdowała się od strony północnej. Dach kościoła wieńczyła wieża na sygnaturkę.

Źródła pisane pochodzące z XVI, XVII i początku XVIII wieku nie zawierają wyczerpujących opisów wyglądu wnętrza kolegiaty św. Michała. Lakoniczny opis świątyni i jej wyposażenia zapisany w 1599 roku informuje jedynie, że wówczas w kolegiacie znajdowały się cztery ołtarze⁴⁰, a pośrodku kościoła, może na belce tęczącej lub na filarze w środku nawy, ulokowany był krucyfiks⁴¹. Inne przekazy z przełomu XVI i XVII wieku są również lakoniczne⁴². Kolegiaty św. Michała natomiast w ogóle nie opisują siedemnastowieczne akta wizytacji dotyczące ka-

³⁶ ANK, sygn. 29/70/0/-/7, [Akta cyrkularne dotyczące różnych interesów w osadach okręgu krakowskiego (poz. 124-159 Kraków)], 1796-1809; ANK, sygn. 29/70/0/-/8, [Akta cyrkularne dotyczące różnych interesów w osadach okręgu krakowskiego (poz. 124-159 Kraków)], 1796-1809. Kolegiata św. Michała została błędnie opisana jako „kościół św. Mikołaja na Zamku”.

³⁷ ANK, sygn. 29/70/0/-/10, [Akta cyrkularne dotyczące różnych interesów w osadach okręgu krakowskiego (poz. 160-200 Kraków)], 1796-1809.

³⁸ ANK, sygn. 29/67/0/1/1, Konfiskata na rzecz skarbu domów po kanonikach, 1800-1801.

³⁹ Gwiazda, *Tempus edax rerum*, s. 209-210, [katalog], nr 1.1.6, s. 59-65. Tam wcześniejsza literatura.

⁴⁰ „Item sunt altaria quatuor murata, consecrata”. AKK, sygn. A.Vis. 19a, f. 1. Piotr Kołpak (Kołpak, *Kult świętych patronów Królestwa Polskiego w czasach Jagiellonów*, Kraków 2020, s. 288, przyp. 273) próbował ostatnio zrekonstruować układ ołtarzy i ikonografię znajdujących się na nich obrazów w czasach Jagiellonów. Jego propozycja jest jednak w dużej mierze hipotetyczna.

⁴¹ „Imagine crucifixi in medio sui”. AKK, sygn. A.Vis. 19a, f. 1.

⁴² Martin Gruneweg opisał jedynie ogólny wygląd zewnętrzny świątyni (M. Gruneweg, *Die Aufzeichnung des Dominikaners Martin Gruneweg (1562-ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen*, hrsg. A. Bues, Wiesbaden 2008, s. 223-824). Jego opis katedry i wawelskich kolegiat powstał w październiku 1583 roku. W późniejszych latach, między kwietniem 1603 roku a kwietniem 1605 roku, Gruneweg uzupełnił go i zredagował – na ten temat K.J. Czyżewski, *Martin Gruneweg o krakowskiej katedrze*, w: „Żeby wiedzieć”. *Studia dedykowane Helenie Malkiewiczównie*, red. W. Walanus, M. Walczak, J. Wolańska, Kraków 2008, s. 243-255. Tłumaczenia tekstu Grunewega na język polski dokonał M. Fabiański, *Złoty Kraków*, Kraków 2010, s. 260. Lakoniczne są również przekazy w siedemnastowiecznych przewodnikach: *Przewodnik abo kościołów krakowskich krótkie opisanie wydany w 1603 z widokami Krakowa, którego już nie ma*, Kraków 1603, s. 23-24; P.J. Pruszc, *Stołecznego miasta Krakowa kościoły i klejnoty, co w nich jest widzenia godnego i zacnego krótko opisane przez Piotra Pruszcza Szepean*, Kraków 1647, s. 15. Inwentarz katedry krakowskiej z 1563 roku zawiera spis aparatów

tedry krakowskiej⁴³. Janina Kłosińska w monograficznym artykule z 1956 roku, poświęconym obrazowi *Zaśnięcie Matki Boskiej* w zbiorach Muzeum Książąt Czartoryskich, wspomina prawdopodobnie najstarsze zachowane wówczas szczegółowe zapisy dotyczące wyposażenia kolegiaty św. Michała. Badaczka napisała:

(...) W jednej z ksiąg [zawierających różne akta i dekry – przyp. A.S.] pod datą 20 czerwca 1658 proboszcz notuje wypłatę „Panu Janowi stolarzowi, od naprawy ołtarzów, omycia y przybicia”. Bardziej ciekawa notatka w inwentarzu z r. 1668 informuje, że wśród obrazów zawieszonych na ścianie w wielkim chórze, znajdował się na pierwszym miejscu obraz Beatissimae Virginis Majoris, a co ważniejsze adnotacja z r. 1743 donosi, że w tymże roku proboszcz kościoła ś. Michała ufundował m.in. antependia dla ołtarzy: wielkiego, Beatissimae i św. Jana Kantego⁴⁴.

Janina Kłosińska w dwóch przypisach, którymi opatrzone powyższy fragment odwołuje się do rachunków zawartych na końcu rękopisu pt. *Acta et Decreta Capituli Ecclesiae Colegiatae S. Michaelis in Arce Cracoviensi* w zbiorach Archiwum Kapituły Krakowskiej⁴⁵. Podczas kwerendy przeprowadzonej w 2021 roku nie udało się odnaleźć tej księgi⁴⁶.

Nieco bardziej szczegółowych informacji na temat kościoła św. Michała dostarczają akta wizytacji z 1711 roku. Dowiadujemy się z nich, że tak jak w 1599 roku świątynia miała pośrodku krucyfiks⁴⁷ oraz cztery ołtarze⁴⁸. Inwentarz wzmiankuje również 25 bliżej nieokreślonych świętych obrazów na ścianach kościoła i za-

w wawelskiej kolegiacie św. Michała, ale nie opisuje wyposażenia wnętrza kościoła. *Inwentarz Katedry Wawelskiej z roku 1563*, oprac. A. Bochnak, Kraków 1979, s. 251-253.

⁴³ AKK, sygn. A.Vis. 19, *Acta Visitationis Illustrissimi et Reverendissimi Domini Bernardi Cardinalis Maczieiowski Episcopi Cracoviensis et Ducis Severiensis. Ecclesia Cathedralis Cracoviensis. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Secundo* [...], 1602; AKK, sygn. A.Vis. 19b, *Acta Visitationis Illvstrissimi et Reverendissimi Domini Bernardi Cardinalis Maczieiowski nuncupati Episcopi Cracoviensis et Ducis Severiensis Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Secundo*, 1602; AKK, sygn. A.Vis. 51, *Acta visitationis Externae. Illustrissimi et Reverendissimi Domini Domini Andreae Trzebicki [...] Episcopi Cracoviensis [...] in Ecclesia Cathedrali Cracoviensi* [...], 1670; AKK, sygn. A.Vis. 52, *Acta visitationis Ill[ust]r[iss]mi et Re[ve]r[en]d[issi]mi Domini Andreae Trzebicki Episco[p]o Cracovien[sis] [...] capellarum eccl[esi]ae Cath[edra]lis Cracovien[sis]* [...], 1670; AKK, sygn. A.Vis. 53, *Acta visitationis Externae sub Anno 1670 [...] per olim Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Andream Trzebicki Episcopum Cracoviensem in Cathedrali Ecclesia* [...], 1670; AKK, sygn. A.Vis. 126, *Excerptum. Castrum Cracoviense Sanctus Georgius. [...] Ex Actis Visitationis Generalis per [...] Christophorum Kazimirski Episcopum Kioviensem et Joannem Barski Archidiaconum Cracoviensem Anno Millesimo Quingentesimo Nonagesimo Nono expeditae extraditum* [...], XVIII w.; AKK, sygn. A.Vis. 127, *S. Georgius. Ex Actis Visitationis Kazimiersciana Ecclesiarum Collegiatarum ad Cracoviam sitae Anno 1599, XVIII w.*

⁴⁴ Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej*, s. 17.

⁴⁵ Tamże, s. 17, przyp. 9-10.

⁴⁶ Prawdopodobnie nie ma jeszcze nadanej sygnatury.

⁴⁷ „Imaginem Crucifixi in medio sui”. AKK, sygn. A.Vis. 63, *Acta Visitationis Generalis Celsissimi Principis Illustrissimi et Reverendissimi Domini Casimiri a Lubna Lubnienski [...] Episcopi Cracoviensis*, 1711, s. 467.

⁴⁸ „Habet haec Ecclesia Ataria quattor Murata (...)”. AKK, sygn. A.Vis. 63, s. 468.

krystii⁴⁹. Być może jednym z owych obrazów był wspomniany przez Kłosińską wizerunek *Beatissimae Virginis Majoris* na ścianie w chórze⁵⁰. Nie wymienia natomiast retabulów ołtarzowych.

Najwcześniejszy znany piszącemu te słowa szczegółowy opis wyposażenia kościoła św. Michała na Wawelu zamieszczono w brudnopisie wizytacji bp. Konstantego Felicjana Szaniawskiego z 1731 roku znajdującym się w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej⁵¹. Dokument informuje, że kolegiata miała wówczas cztery ołtarze, tak jak w 1599 roku⁵². Następnie podaje ich szczegółowy opis:

Primum maius decenter exstructum depictum et deauratum cum Imagine Obdormitionis B.M.V., desursum S. Michaelis Archangeli, quod habet mensam consecratam. Alterum a cornu Evangeliae ad parietem compe exstructum pictum et deauratum, cum Imagine Annuntiationis B.M.V. mensam habens consecratam. Tertium a cornu Epistulae ad parietem simile secundo, cum Imagine B. Joannis Cantii Confessoris, mensam habens consecratam. Quartum ad Columnam in medio Ecclesiae, pariter convenienter exstructum pictum et deauratum, cum Imagine Martini Episcopi et Confessoris mensam habens consecratam⁵³.

Dowiadujemy się zatem, że w ołtarzu głównym znajdował się wówczas obraz *Zaśnięcie Matki Boskiej*, a w zwieńczeniu nastawy było malowidło lub rzeźba przedstawiająca św. Michała Archanioła. W ołtarzu bocznym, po stronie Ewangelii, czyli najprawdopodobniej w północno-wschodnim narożu nawy, przy łuku tęczowym⁵⁴ wizytator widział obraz *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie*, a w drugim ołtarzu bocznym, po stronie lekcji, a więc w południowo-wschodnim narożu nawy – wizerunek bł. Jana Kantego⁵⁵. Czwarty ołtarz kościoła stał przy filarze znajdującym się pośrodku nawy.

Kolejne trzy opisy kolegiaty odnalezione w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, pochodzą z 1791 roku. Są to najpóźniejsze zachowane opisy kościoła św. Michała znane piszącemu te słowa. Dokumenty te to trzy wersje tej samej deskrypcji. Pod dwiema sygnaturami zapisano niemal identyczne, dość lakoniczne, późniejsze redakcje tekstu⁵⁶. Więcej informacji o obrazach dostarcza noszący

⁴⁹ „Imagines Sanctorum in Eccleae et Sacristiae parietibus affixa sunt No 25.”. AKK, sygn. A.Vis. 63, s. 472.

⁵⁰ Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej*, s. 17.

⁵¹ AKK, sygn. A.Vis. 69, f. 150-152v.

⁵² Tamże, f. 150.

⁵³ Tamże, f. 150v.

⁵⁴ Lokalizacja daje się ustalić dzięki tzw. planowi sytuacyjnemu Wawelu z czasów Augusta II. Tomkowicz, *Wawel. Atlas planów, widoków i zdjęć architektonicznych z XVII, XVIII i XIX wieku*, „Teki Grona Konerwatorów Galicyo Zachodniej”, 4 (1908) tabl. 3.

⁵⁵ Zob. wyżej.

⁵⁶ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1, *Opisanie Kościoła Kolegiaty S. Michała na Zamku Krakowskim będącego na Wizytę Generalną mającą się odprawować Roku Pańskiego 1791 dnia 5tego Grudnia zaczęta sporządzony*, 1791, f. 3 (prawdopodobnie czystopis): „Ołtarze w tym kościele są 4. Wielki, dwa poboczne, czwarty przy filarze na posrodku Kościoła. Te ołtarze konsekrowane murowane, y w nich Relikwie nienaruszone, na Każdym Ołtarzu po 3 obrusy. Obrazy w nich malowane ozdobnie”. AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/22, *Opisanie Kościoła Kolegiaty S. Michała na Zamku Krakowskim*

liczne korekty brudnopis⁵⁷. Tekst zapisany jest w dwóch kolumnach. Po prawej znajduje się obszerny tekst, na którym nanoszono poprawki, a po prawej – krótkie noty, prawdopodobnie przyjęta wersja, na podstawie której spisano wspomniane już późniejsze teksty. Obie brudnopisowe redakcje tekstu dostarczają istotnych informacji. Bardziej szczegółowy tekst w prawej kolumnie głosi:

Ołtarzów w tym kościele iest 4. Wielki ieden, drugi na boku przy zakrystii, w którym obraz iest Zwiastowania Maryi Panny, trzeci na boku naprzeciwko So Jana Kantego mający obraz, i czwarty na filarze naposrzodku kościoła w którym obraz jest So Marcina. (...) Obrazy w tych ołtarzach, chociaż dwa pierwsze staroświeckiego malowania, a drugie nowszego iednak dosyć ozdobne⁵⁸.

Zapis podaje zatem podobne informacje, jak akta wizytacji z 1731 roku⁵⁹. Późniejszy opis pomija jednakże tematy obrazu w korpusie retabulum ołtarza głównego i jego zwieńczenie. Nie ma podstaw by sądzić, że malowidła w nastawie zostały wymienione skoro odnotowano, że obrazy na ołtarzu głównym i ołtarzu bocznym, przy zakrystii (a więc w północno-wschodnim narożu nawy, przy łuku tęczowym), były „staroświeckiego malowania”.

Wymienione powyżej osiemnastowieczne opisy kolegiaty św. Michała zawierają również wyliczenia „innych różnych sprzętów kościelnych”. Odnotowano w nich informacje o ramach, czy może raczej strukturach nastaw ołtarzowych, w których wmontowane były obrazy. Dowiadujemy się z nich, że ramy ołtarza głównego i dwóch bocznych były identyczne „stolarskiey roboty”, a ramy ołtarza św. Marcina przy filarze – mniejsze, „błękitno malowane”, być może późniejsze⁶⁰. Z zapisów tych należy wnioskować, że struktury nastaw ołtarza głównego i dwóch bocznych powstały jako nowożytny komplet.

---

będącego na Wizytę Generalną R.P. 1791. [...] Które to Opisanie iako tak iest a nie inaczey podpisuię [podpis: „X. Jacek Trąbski kan: y Prokurator koll. S. Michała mpp”], 1791, f. 3: „Ołtarze w tym kościele są cztery. Wielki, dwa poboczne y czwarty przy filarze na posrzodku Kościoła. Te ołtarze konsekrowane, murowane, y w nich relikwie nienaruszone na Każdym Ołtarzu po 3. Obrusy. Obrazy w nich malowane ozdobnie”.

⁵⁷ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, *Opisanie Kościoła Kolegiaty S. Michała na Zamku Krakowskim będącego na Wizytę [Gene]ralną R.P. 1791 d 5ta [decembris]*, 1791, f. 5.

⁵⁸ Tamże, f. 5 (prawa kolumna). Tekst w lewej kolumnie powtarza najistotniejsze informacje: „Ołtarze w tym kościele cztery, ieden wielki, w którym obraz malowania starożytnego, dwa poboczne, w iednym z nich obraz Zwiastowania Bogurodzicy Maryi, w drugim S. Jana Kantego i czwarty Ołtarz na filarze murowanym w szrodku kościoła z obrazem S. Marcina Biskupa”.

⁵⁹ AKK, sygn. A.Vis. 69, f. 150v.

⁶⁰ Tamże, f. 149v.: „ramów troie iednakich u Ołtarzów Malowanych stolarskiey roboty”. „Ramy mniejsze nowe błękitno malowane”. AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1, f. 5: W spisie „innych różnych sprzętów” odnotowano: „Ramów iednakich u 3 Ołtarzów – 3” oraz „Ramy mniejsze u Ołtarza S. Marcina – 1”. AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, f. 7v. (lewa kolumna): „Ramów iednakich u 3 Ołtarzów – 3” oraz „Ramy mniejsze u Ołtarza S. Marcina – 1”. AKK, Ecc. Crac. sygn. 3/22, f. 5: „Ramów iednakich u 3 Ołtarzów – 3” oraz „Ramy mniejsze u Ołtarza S. Marcina – 1”.

Opisy wyposażenia kolegiaty św. Michała w relacjach Izabeli Czartoryskiej a dokumenty w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej

Według opisów zawartych w rękopiśmiennych katalogach Domu Gotyckiego⁶¹, podczas przeszukiwania kościoła św. Michała Czartoryska odnalazła trzy ołtarze i trzy obrazy. Wedle jej relacji były one pokryte śniegiem i lodem tak, że nie dało się rozpoznać co przedstawiają. Jak napisała księżna, uzyskawszy pozwolenie na ich zakup za bardzo niewielkie pieniądze, kazała je przywieźć do swojego domu. Obraz z ołtarza głównego miał po odczyszczeniu okazać się, według jednego przekazu, „pięknym dziełem Tycjana, przedstawiającym kobietę cudzołożną” („Du Titien representant la femme Adultere”)⁶², a w drugim określono go jako „ze Szkoły Włoskiej – Pawła Veronesa”⁶³. Rzekomy obraz Veronesa lub Tycjana nie został opisany w osobnej notce w żadnym rękopiśmiennym ani drukowanym katalogu, nigdy nie zdobił ścian Domu Gotyckiego i nie został powiązany z jakimkolwiek zachowanym dziełem przechowywanym w zbiorach Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie. Wiadomo, że obraz ten w 1807 roku znajdował się w pałacu Czartoryskich w Puławach, bowiem wspomniała o nim w swoim dzienniku Waleria ze Stroynowskich Tarnowska. Pod datą 15 maja 1807 roku zapisała:

L'appartement d'en bas est meublé avec goût – j'y ais remarqué quelques tableaux – un de l'école Venise représentant la femme adultere devant Jesus, que la p[rin]ce[ss]e a trouvé couvert de neige et de gelée, dans une église ruinée de Cracovie – hazard heureux et juste⁶⁴.

Waleria Tarnowska powtórzyła zatem narrację księżnej o okolicznościach pozyskania obrazu. Historię tę zapewne usłyszała z ust samej Czartoryskiej.

Dwa pozostałe obrazy, które księżna odnalazła w innych ołtarzach kolegiaty św. Michała na Wawelu, miały być, jak podają zapisy w katalogach – „szkoły niemieckiej”, przy czym jeden przedstawiał *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie*, a drugi „chorą lub umierającą kobietę otoczoną przez świeckich i księży”⁶⁵. Te obrazy są bezsprzecznie identyfikowane z dziełami mistrza Jerzego i naśladowcy Michała Lancza z Kitzingen⁶⁶. Ten drugi nosi zresztą inskrypcję dodaną w czasach, gdy znajdował się w Domu Gotyckim w Puławach: „Obraz ze szkoły niemiecki[ej] wzięty z kościoła w Krakowie”.

⁶¹ Zob. część artykułu: *Noty w katalogach Domu Gotyckiego*.

⁶² MBP, sygn. 58, s.p., nr 1.

⁶³ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189.

⁶⁴ Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), sygn. Rkp. Przyb.112/52, Waleria ze Stroynowskich Tarnowska, *Mon Journal*, t. 1, 1804-1810, s. 232. Tłumaczenie tego fragmentu opublikowała w internecie Monika Chwałek-Oczkowska: „Pokój na parterze umeblowany był z gustem. Zwróciłam uwagę na kilka płócien – jedno ze szkoły weneckiej, przedstawiające Nierządnicę przed Jezusem. Księżna znalazła je na mrozie, pokryte śniegiem w jednym ze zrujnowanych krakowskich kościołów – szczęśliwy zbieg okoliczności, i jaki w punkt”. Cytat za: W. ze Stroynowskich Tarnowska, *Mon Journal*, t. 1 [fragmenty], tłum. M. Chwałek-Oczkowska, <http://waleria-tarnowska.pl/waleria-u-izabeli-czartoryskiej-maj-1807-rok/> (dostęp: 13.12.2021).

⁶⁵ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189; MBP, sygn. 58, s.p., nr 1, 11; BKUL, sygn. Rkps 806, s. 86-87, nr 6, 14; Czartoryska, *Poczet pamiątek*, s. 33-34, nr 323, 331.

⁶⁶ Zob. przyp. 1 i 2.

Między notami w puławskich katalogach Czartoryskiej a zapisami w źródłach zachowanych w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej następuje rozbieżność co do rozmieszczenia obrazów na ołtarzach kolegiaty. Z akt wizytacji z 1731 roku dowiadujemy się bowiem, jak już stwierdzono, że w ołtarzu głównym znajdował się obraz *Zaśnięcie Matki Boskiej*, a w zwieńczeniu nastawy wizerunek św. Michała Archanioła⁶⁷. Malowidło w korpusie retabulum jest zapewne tożsame z obrazem „szkoły niemieckiej”, opisanym przez Czartoryską jako przedstawiający „chorą lub umierającą kobietę otoczoną przez świeckich i księży” i znajdujący się w ołtarzu bocznym⁶⁸. Jak już wspomniano, z całą pewnością dziełem tym jest obraz *Zaśnięcie Matki Boskiej* do dziś będący częścią zbiorów Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie. Uważa się, że malowidło to zdobiło pierwotnie retabulum ołtarzowe fundacji Sylwestra i Jana Ożarowskich w kaplicy bp. Jana Grota przy katedrze krakowskiej, a do kościoła św. Michała zostało przeniesione w XVII wieku⁶⁹. Opis ołtarza głównego kolegiaty z 1731 roku⁷⁰ zgadza się z zapisem z 1791 roku, który choć nie odnotowuje tematu wizerunku ołtarzowego, to stwierdza jego „staroświeckość”⁷¹. Ze względu na niesprecyzowanie tematu obrazu w ołtarzu głównym w zapisach z 1791 roku nie można z całą pewnością wykluczyć, że „staroświeckim” obrazem było inne malowidło niż to, opisane w wizytacji z 1731 roku. Dzieło, np. z powodu złego stanu zachowania, mogło zostać zastąpione innym między 1731 a 1791 rokiem. Mało prawdopodobnym wydaje się jednak, że jeden wiekowy obraz zastąpiono by kolejnym, również „staroświeckiego malowania”⁷². Nie można również całkiem wykluczyć, że po 1791 roku zaszły jakieś zmiany w wyposażeniu kolegiaty i wymieniono malowidło w ołtarzu głównym na opisany powyżej nowożytny obraz, uznany przez Czartoryską za dzieło weneckie. Jeśli tak było, to tablica z przedstawieniem *Zaśnięcie Matki Boskiej* mogła być przechowywana w zakrystii kościoła, tak jak stary ołtarzowy obraz św. Jerzego w wawelskiej kolegiacie pod wezwaniem tego patrona⁷³. Mogła też trafić do ołtarza bocznego w południowo-wschodniej części nawy i zastąpić znajdujący się tam obraz św. Jana Kantego. Wyjaśniałoby to narrację Czartoryskiej, ale nie wydaje się to prawdopodobne, bo wówczas oznaczałoby to zamianę stosunkowo nowego obrazu św. Jana Kantego na starsze, zapewne bardziej zniszczone malowidło. Brak przesłanek wskazujących na taki bieg spraw skłania do przyjęcia hipotezy, że między rokiem 1731 a likwidacją kolegiaty nie nastąpiła zamiana obrazów w ołtarzach.

⁶⁷ AKK, sygn. A.Vis. 69, f. 150v.

⁶⁸ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189; MBP, sygn. 58, s.p., nr 1, 11.

⁶⁹ Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej*, s. 19-20. Kwestii datowania, fundacji, autorstwa i szczegółowym losom obrazu w zbiorach Czartoryskich autor niniejszego artykułu poświęcił osobne studium będące obecnie w przygotowaniu.

⁷⁰ AKK, sygn. A.Vis. 69, f. 150v.

⁷¹ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, f. 5 (prawa kolumna).

⁷² Tamże, f. 5 (prawa kolumna).

⁷³ *Dwa oblicza smoka. Katalog wystawy*, t. 1: *Noty*, t. 2: *Eseje*, red. M. Podlódowska-Reklewska, M. Starzyński, Kraków 2015, t. I, s. 81-82, nr kat. 24 (oprac. K.J. Czyżewski).

Określenie przez Czartoryską wizerunku w ołtarzu głównym jako przedstawiającego „kobietę nierządną” („la femme Adultere”)⁷⁴, a przez W. Tarnowską – jako „nierządnicę przed Jezusem” („la femme adultere devant Jesus”)⁷⁵, pozwala domyślać się, że dzieło odzwierciedlało historię opisaną w *pericope adulterae* zawartej w Ewangelii św. Jana (J 8, 1-11) lub motyw *Noli me tangere*. Ta druga propozycja jest jednakże mało prawdopodobna, bo św. Marii Magdaleny w tej scenie raczej nie określano jako jawnogrzesznicę. Niezależnie od tego, co obraz przedstawiał, należy stwierdzić, że malowidło to z pewnością nie zdołało żadnego z ołtarzy kolegiaty św. Michała. Nawet jeśli między 1791 rokiem a pierwszymi latami XIX wieku dokonano by zmiany obrazu w ołtarzu głównym, mało prawdopodobnym wydaje się, by dzieło o tej tematyce umieszczono w ołtarzu głównym. Może zaginiony wenecki obraz był jednym z 25 obrazów znajdujących się na ścianach kościoła i zakrystii?⁷⁶

Żadnych wątpliwości budzić nie może zaś powiązanie obrazu *Zwiastowanie*, zachowanego w zbiorach Muzeum Książąt Czartoryskich, z trzecim dziełem opisanym przez Czartoryską, ukazującym *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie*⁷⁷. Relacje księżnej o eksploracji kolegiaty św. Michała okazują się w tym miejscu spójne z opisami wyposażenia kolegiaty z lat 1731 oraz 1791, które wyraźnie odnotowują w ołtarzu bocznym, po stronie Ewangelii (czyli w północno-wschodnim narożu nawy, przy łuku tęczowym⁷⁸) obraz *Zwiastowanie*⁷⁹. Dzieło w zbiorach Czartoryskich nosi datę 1517 i gmerk twórcy z monogramem G, dzięki czemu, jak wykazał B. Przybyszewski, bezsprzecznie należy łączyć je ze znaną z przekazu pisanego nastawą ufundowaną dla kolegiaty św. Michała przez Jakuba Jacobellusa z Lublina. Wiadomo, że retabulum to wykonał mistrz Jerzy (Georgius), za co 8 czerwca 1518 roku otrzymał 24 floreny⁸⁰. Nastawa ta była pierwotnie tryptykiem. *Zwiastowanie* stanowiło środkową kwaterę, a jego skrzydła są tożsame z obrazami znajdującymi się w kościele Świętego Krzyża w Krakowie⁸¹. Zapisy z XVIII wieku mówiące o tym, że obraz *Zwiastowanie* znajdował się w nowożytniej strukturze ołtarzowej⁸² pozwalają przyjąć, że już wówczas, a może nawet wcześniej, skrzydła nie stanowiły integralnej części retabulum. Tajemnicą pozostaje nadal, kiedy rozmontowano tryptyk mistrza Jerzego i w jakich okolicznościach skrzydła

⁷⁴ MBP, sygn. 58, s.p., nr 1.

⁷⁵ BJ, sygn. Rkp. Przyb.112/52, s. 232.

⁷⁶ AKK, sygn. A.Vis. 63, s. 472.

⁷⁷ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 255; MBP, sygn. 58, s.p., nr 11; BKUL, sygn. Rkps 806, s. 87, nr 14; Czartoryska, *Poczet pamiątek*, s. 34, nr 331.

⁷⁸ Tomkowicz, *Wawel. Atlas planów*, tabl. 3.

⁷⁹ AKK, A.Vis. 69, f. 150v.; AKK, Ecc. Crac. 3/2, f. 5.

⁸⁰ *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1516-1525*, s. XX i nr 76. „Georgius pictor, civis Craouiensis (...) recognovit se recepisse realiter et cum effectu a venerabili domino Jacobo de Lublin canonico ecclesie s. Michaelis in castro Craouiensi viginti et quatuor florenos in moneta, per mediam sexagenam computatos, pro imaginibus ad dictam ecclesiam s. Michaelis factis promisitque”. Zob. również: *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1501-1515*, nr 247.

⁸¹ Skrzydła i obraz środkowy powiązali ze sobą: Kuczman, Stangrett, *Skrzydła ołtarza*, s. 109-110.

⁸² AKK, sygn. A.Vis. 69, f. 149v.; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1, f. 5; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, f. 7v. (lewa kolumna); AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/22, f. 5.

trafiły do kościoła Świętego Krzyża. Kazimierz Kuczman, Katarzyna Stangrett⁸³ oraz Piotr Kołpak⁸⁴ uważali, że skrzydła tryptyku mistrza Jerzego znalazły się na swoim obecnym miejscu po jednej z dwóch publicznych licytacji wyposażenia wawelskich kolegiat (1803 i 1807)⁸⁵. Jeżeli tak było, to być może należały one do grupy 25 świętych obrazów, które jak odnotowano w 1711 roku znajdowały się na ścianach kościoła i zakrystii⁸⁶.

W tym miejscu należy jeszcze sprostować błędną informację podaną przez Z. Żygulskiego. W nocie przechowywanego w Bibliotece Czartoryskich rękopiśmiennego katalogu Domu Gotyckiego o sygnaturze rkps 2917 III omyłkowo *Zwiastowanie* pochodzące z Wawelu zostało określone jako „nawiedzenie Matki Najświętszej”⁸⁷. Badacz zbiorów puławskich na tej podstawie wysnuł błędny wniosek, że obok *Zaśnięcia i Zwiastowania* trzecim obrazem z kolegiaty św. Michała było *Nawiedzenie*⁸⁸. W Domu Gotyckim, wedle drukowanego katalogu, oprócz *Zwiastowania* z kolegiaty św. Michała na Wawelu⁸⁹, znajdował się również „Obraz, bardzo dawny, nawiedzenia Najświętszej Panny, z Krakowa”⁹⁰, bardziej szczegółowe informacje na jego temat pozostają jednakże nieznane. Wydaje się, że w katalogu rkps 2917 III nastąpiło pomyłkowe utożsamienie obu tych obrazów, albo przedstawienie *Nawiedzenie* znalazło się w zbiorach puławskich później i dlatego zostało opisane dopiero w drukowanym katalogu. Wówczas zamiana *Zwiastowania* na *Nawiedzenie* w rękopisie 2917 III to tylko *lapsus calami*. Pewne jest natomiast jedno: opisy ołtarzy w kolegiacie św. Michała z roku 1731 i 1791 nie wzmiankują obrazu *Nawiedzenie*⁹¹.

Z powyższego zestawienia wynika, że między informacjami podanymi przez Czartoryską i zapisami w dokumentach w zbiorach Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej następuje szereg niespójności. Wszystkie źródła są w pełni zgodne tylko co do jednej informacji: w którymś z ołtarzy bocznych znajdował się stary obraz *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie*. Noty rękopiśmiennych katalogów

⁸³ Kuczman, Stangrett, *Skrzydła ołtarza*, s. 112: „Rękopis [Czartoryskiej – przyp. A.S.] nic nie wspomina o skrzydłach, zostały więc może odłączone od ołtarza wcześniej. Gdyby znalazły się w katedrze, mogły zostać sprzedane na którejś z aukcji sprzętu z wawelskich kościołów Św. Michała i Św. Jerzego, zorganizowanych w r. 1802 [sic, chodzi o 1803 – przyp. A.S.] i 1807 (...) Nie jest wykluczone, że nabywcą był kościół Św. Krzyża, w którym do dziś znajdują się przedmioty pochodzące z Wawelu, tj. dwa konfesjonały z herbem bpa Szaniawskiego”.

⁸⁴ Według Piotra Kołpaka skrzydła zostały sprzedane w 1807 roku. Kołpak, *Kult świętych patronów*, s. 286.

⁸⁵ „Gazeta Krakowska”, nr 38 z dnia 11 maja 1803, s. 454, nr 26 z dnia 1 kwietnia 1807; „Kraukauer Zeitung”, (1807) nr 24, s. 295; (1807) nr 25, s. 307; (1807) nr 26, s. 319; K. Bąkowski, *Kronika krakowska 1796-1848*, cz. 1: *Od r. 1796 do 1815*, Kraków 1905, s. 25, 37. Na temat licytacji zob. w dalszej części niniejszego tekstu.

⁸⁶ AKK, sygn. A.Vis. 63, s. 472.

⁸⁷ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 255.

⁸⁸ Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 411, przyp. 47.

⁸⁹ Czartoryska, *Poczet pamiętek*, s. 34, nr 331.

⁹⁰ Tamże, s. 35, nr 350.

⁹¹ AKK, sygn. A.Vis. 69, f. 150v.; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1, f. 3; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, f. 5; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/22, f. 3.

Domu Gotyckiego są tożsame z opisem kolegiaty z 1731 roku również w kwestii obecności w kościele obrazu *Zaśnięcie Matki Boskiej*, jednakże podają sprzeczne wiadomości o jego lokalizacji. Ze względu na rodzaj źródeł i ich datowanie, zapisy kapitulne są bardziej wiarygodne niż relacje Czarторыskiej. Pojawiły się bowiem współcześnie z opisywanymi realiami, a nie *ex post* i celem ich powstania nie było propagowanie żadnej idei, lecz bieżąca troska o wyposażenie i stan świątyni.

Między notami w rękopiśmiennych katalogach Domu Gotyckiego a źródłami kapitulnymi nie ma zgodności nawet co do liczby retabulów w kolegiacie. Wszystkie cytowane źródła powstałe do końca XVIII wieku podają, że w kościele znajdowały się cztery nastawy⁹², a Czarторыska konsekwentnie pisała zaledwie o trzech ołtarzach⁹³. Być może, któryś z ołtarzy został zniesiony po 1791 roku, nie ma jednakże zapisów potwierdzających, że tak się stało.

Informacje o nagrobkach w kolegiacie św. Michała na Wawelu zapisane w rękopiśmiennych notach katalogów Domu Gotyckiego również są niezgodne z wiadomościami przekazanymi przez źródła kapitulne. Relacja w rękopiśmiennym katalogu w zbiorach Muzeum Badań Polarnych w ogóle nie wspomina o kwestii nagrobków w kościele⁹⁴, natomiast w polskojęzycznym rękopiśmiennym katalogu w zbiorach Biblioteki Czarторыskich księżna odnotowała, że choć poszukiwała nagrobków, to żadnego nie znalazła⁹⁵. Zupełnie inaczej tę kwestię przedstawia francuskojęzyczny katalog w zbiorach Biblioteki Czarторыskich. Zawarto w nim osobną notę poświęconą płycie nagrobnej, rzekomo pozyskanej w kolegiacie św. Michała. Czarторыska podała, że tablica nagrobna znajdowała się pod wielkim ołtarzem, pośrodku chóru. Płyta miała przykrywać niewielki grób i nosić napis, który ze względu na zniszczenie był nieczytelny. Mimo to księżna wyczytała z niego, że w grobie miały być złożone szczątki jednego z książąt z dynastii Jagiellonów – „(...) un Prince de la maison des Jagellon (...)”⁹⁶. Zdaniem Żygulskiego „(...) Owa zaś plakieta, wydobyta z gruzów kościoła św. Michała, była tablicą pamiątkową Karola Ferdynanda Wazy (syna Zygmunta III)”⁹⁷, którą odnotowuje drukowany katalog Domu Gotyckiego, przytaczając znajdującą się na niej inskrypcję⁹⁸. Jej lektura pozwala stwierdzić, że płyta, na której się znajdowała, musiała pierwotnie zdobić nagrobek Karola Ferdynanda Wazy⁹⁹, zatem jeśli rzeczywiście Czarторыska wzięła z kolegiaty św. Michała jakąś płytę, to z całą pewnością nie była to

⁹² AKK, sygn. A.Vis. 19a, f. 1; AKK, sygn. A.Vis. 63, s. 468; AKK, sygn. A.Vis. 69, f. 150v.; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1, f. 3; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, f. 5; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/22, f. 3.

⁹³ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189; MBP, sygn. 58, s.p., nr 1.

⁹⁴ MBP, sygn. 58, s.p., nr 1.

⁹⁵ BCz sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189.

⁹⁶ BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 33.

⁹⁷ Płyta była wmurowana w zewnętrzną ścianę Domu Gotyckiego. W 1869 roku została wywieziona przez Rosjan do Muzeum Rumiancowa w Moskwie. Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 411, przyp. 47.

⁹⁸ Czarторыska, *Poczet pamiątek*, s. 4, nr 7. Płytę, choć bez przytoczenia inskrypcji, odnotował też rękopiśmienny katalog w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. BKUL, sygn. Rkps 806, s. 8.

⁹⁹ Czarторыska, *Poczet pamiątek*, s. 4, nr 7.

metalowa tablica opisana w drukowanym katalogu Domu Gotyckiego. Wiadomo bowiem, że Karol Ferdynand Waza został pochowany w kościele Jezuitów w Warszawie¹⁰⁰. Fakt przytoczenia obszernej inskrypcji w drukowanym katalogu stoi zresztą w sprzeczności z rękopiśmienną relacją, według której napis na nagrobku był nieczytelny¹⁰¹. Rozważenia w przyszłości wymaga nota proveniencyjna płyty Wazy zawarta w drukowanym *Pocztce pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim*. Zapisano tam: „Z Krakowa przysłany”¹⁰². Należy w tym miejscu dodać, że o notach proveniencyjnych w *Pocztce pamiątek* sama Izabela napisała: „(...) uwiadamia, się: że pamiątki przy których niemasz nazwiska dawcy. są nabyte lub z miejsca przywiezione przez fundatorkę, wyjąwszy niewiele przypadków, gdy nazwiska osób ofiarujących zaginęły, i z pewnością umieszczane być nie mogły”¹⁰³. Zapis o przysłaniu płyty Karola Ferdynada Wazy z Krakowa świadczy o tym, że została ona nabyta przy innej okazji niż przedmioty z kolegiaty św. Michała¹⁰⁴. Niezależnie od pochodzenia rzeczonyj płyty, z pewnością należy stwierdzić, że jej utożsamienie przez Żygulskiego z tablicą opisaną w nocie francuskojęzycznego katalogu jest błędne.

Zapis dotyczący płyty nagrobnej z kolegiaty św. Michała na Wawelu, zawarty w jednym z katalogów Domu Gotyckiego¹⁰⁵, nie tylko nie znajduje potwierdzenia w pozostałych katalogach, ale również jest sprzeczny z osiemnastowiecznymi opisami tej świątyni. W dokumentach z 1791 roku czytamy: „W samym kościele iest grob ieden idąc na Chor przy Ołtarzu So. Marcina. Cmentarza żadnego niemasz”¹⁰⁶. Lektura inskrypcji spisanych z „nadgrobków” wymienionych w inwentarzach i opisach kościoła św. Michała¹⁰⁷ oraz w *Monumenta Sarmatarum*¹⁰⁸ potwierdza, że tylko dwie tablice komemoratywne znajdujące się w świątyni mogły być płytami nagrobkowymi¹⁰⁹. Nie wiadomo, która z tych inskrypcji (może żadna?) zdobiła pochówek wspomniany w osiemnastowiecznych opisach kolegiaty. Żadna z nich nie odnosi się jednakże do grobowca Jagiellona. Jeśli relacja Czartoryskiej o wydobyciu tablicy nagrobnej nie jest zupełnie fantastyczna, to wymysłem musiało być odczytanie z inskrypcji informacji o pochówku Jagiellończyka pod pozyskaną

¹⁰⁰ K.R. Prokop, *Nekropolie biskupie w nowożytej Rzeczypospolitej (XVI-XVIII w.)*, Kraków-Warszawa 2020, s. 142.

¹⁰¹ BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 33.

¹⁰² Czartoryska, *Poczet pamiątek*, s. 4, nr 7.

¹⁰³ Tamże, s. 4, przyp. brak nr.

¹⁰⁴ Tamże, s. 33, 34, nr 323, 331. Obrazy z kolegiaty św. Michała jako przywiezione do Puław przez księżną nie mają adnotacji proveniencyjnych.

¹⁰⁵ BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 33.

¹⁰⁶ AKK, sygn. Ecc.Crac. 3/2, f. 9; AKK, sygn. Ecc.Crac. 3/22, f. 6.

¹⁰⁷ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1, f. 7; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, f. 10-11v.; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/22, f. 6v.

¹⁰⁸ S. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum viam universae carnis ingressorum*, Cracovia 1655, s. 54-57.

¹⁰⁹ AKK, sygn. Ecc.Crac. 3/1, f. 7r. Świadczy o tym treść przytoczonych inskrypcji. Na płycie Hieronima Gozdziałkowskiego, burgrabiego zamku krakowskiego, znajdował się napis: „Hic Ossa et cineres quiescunt”, a na płycie Stanisława Różyckiego: „(...) vir antiquis moribus. Hic Cineres suos reliquit”.

płyta. Sprzeczna z osiemnastowiecznymi opisami kościoła jest również podana przez księżną lokalizacja grobu. Nie było bowiem w kolegiacie św. Michała żadnego grobu pod ołtarzem głównym. Jedyne pochówek w kościele znajdował się w pobliżu ołtarza św. Marcina ulokowanego przy środkowym filarze w nawie¹¹⁰. Jeśli w całej relacji księżnej jest ziarno prawdy, to musiałaby omyłkowo uznać ołtarz św. Marcina za ołtarz główny. Jest to jednakże mało prawdopodobne. Kwestię tę podnoszono już w niniejszym tekście.

Nie sposób dziś rozstrzygnąć czy istotnie Czartoryska pozyskała jakąś płytę komemoratywną w kolegiacie św. Michała. Jeśli tak, to fabrykacją jest jej powiązanie z Jagiellonami, a także jej funkcja nagrobna. Być może cała nota opisująca odnalezienie obiektu jest konfabulacją i ma na celu powiązanie z wawelską świątynią jakiegoś nieznanego dzisiaj artefaktu o zupełnie innym pochodzeniu.

Czy wawelskie „wykopaliska” Izabeli Czartoryskiej w ogóle miały miejsce?

Narracja Czartoryskiej o przeprowadzonych przez nią wykopaliskach w kościele św. Michała na Wawelu przyjęła się w literaturze naukowej i nigdy nie była kwestionowana, jednakże różne publikacje podają odmienne datowanie zdarzeń opisanych przez księżną¹¹¹. Kłosińska, nie znając zapisów podających datę eksploracji kościoła św. Michała, stwierdziła: „Cała (...) akcja Czartoryskiej podjęta celem uratowania resztek dzieł sztuki w nim zachowanych, musiała się rozgrywać w miesiącach zimowych r. 1803 na 1804”¹¹². Kłosińska swoje datowanie zapewne wywiodła, łącząc niedatowane zapisy w cytowanym przez siebie rękopiśmiennym katalogu Domu Gotyckiego¹¹³ ze znanymi faktami przejścia kolegiaty przez Austriaków w 1803 roku i jej wyburzenia w 1804 roku¹¹⁴.

Żygulski datował wykopaliska w kościele św. Michała wcześniej, na 1802 rok, czyli zgodnie z przekazem opublikowanej przez siebie noty w rękopiśmiennym katalogu Domu Gotyckiego, opisującej metalową płytę z rzekomego nagrobka w kolegiacie¹¹⁵. Ta sama data została podana we francuskojęzycznej notce katalogu w zbiorach Muzeum Badań Polarnych¹¹⁶. Jak już wspomniano, Żygulski wiedział o istnieniu tego źródła, ale z niego nie korzystał¹¹⁷. Badacz ten starał się opisać okoliczności przyjazdu Czartoryskiej do dawnej stolicy Rzeczypospolitej. Według niego, księżna pod wpływem Tadeusza Czackiego w 1802 roku przyjechała do Krakowa w celu zdobycia przedmiotów do zbiorów puławskich. Księżna miała zostać uroczystie przyjęta przez krakowski magistrat, który miał ofiarować jej m.in. „kufereczek czarny, w środku srebrny, wyłaczany, Wierzyńska kupca krakow-

¹¹⁰ AKK, sygn. Ecc.Crac. 3/2, f. 9; AKK, sygn. Ecc.Crac. 3/22, f. 6.

¹¹¹ Zob. przyp. 1 i 2.

¹¹² Kłosińska, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej*, s. 18.

¹¹³ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1, s. 187-189.

¹¹⁴ Zob. Gwiazda, *Tempus edax rerum* [katalog], nr 1.1.6, s. 59-65.

¹¹⁵ Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 396; BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 33.

¹¹⁶ MBP, sygn. 58, s.p., nr 1.

¹¹⁷ Por. wyżej. Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 205.

skiego za czasów Kazimierza Wielkiego¹¹⁸. Informację o przybyciu księżnej do Krakowa, celu tej wyprawy, inspiracji T. Czackim i podarowaniu kufierka przez radę miasta Żygulski podał bez odwołania do źródła. Opisany „kufereczek” to zachowana do dziś osiemnastowieczna tabakierka z przykrywką (nr inw. MNK XIII-89). Podane przez Żygulskiego wiadomości o sposobie i czasie pozyskania artefaktów związanych z Wierzyńkiem nie znajdują potwierdzenia w rękopiśmiennych katalogach i inwentarzach Świątyni Sybilli oraz Domu Gotyckiego z początku XIX wieku. Noty „kufereczka” w spisach obiektów w Świątyni Sybilli w ogóle nie informują o okolicznościach pozyskania przedmiotu¹¹⁹. Wbrew przypisom w pracach Żygulskiego¹²⁰, nota poświęcona detalowi architektonicznemu z domu Wierzyńka w cytowanym przez badacza *Catalogue historique et deatille des objets reunis a la Maison Gotique a Puławy*¹²¹ również nie podaje żadnych szczegółów na temat jego pozyskania. Odnotowano jedynie, że dom słynnego krakowianina został zburzony w 1802 roku, czym Czartoryska była oburzona¹²². Nie udało się ustalić, skąd Żygulski zaczerpnął informację o sposobie pozyskania skrzyneczki, jednakże z pewnością podana przez niego wersja nie jest wyłącznie jego domysłem. Tarnowska podczas swoich odwiedzin w Puławach w 1807 roku, odnotowała bowiem obecność skrzyneczki Wierzyńka w zbiorach Świątyni Sybilli i zapisała zasłyszaną podczas zwiedzania informację o jej pochodzeniu: „(...) la boîte de Wierzynek Maire [sic] de Cracovie offerte la à p[rin]ce per les Magistrats de cette ville (...)”¹²³.

Dzięki wzmiance w diariuszu Tarnowskiej dowiadujemy się zatem, że już według tradycji puławskiej obiekt został podarowany księżnej przez krakowski magistrat. Pamiętnik Tarnowskiej nie naświetla jednakże kwestii daty pozyskania skrzyneczki.

Kolejne publikacje dotyczące zbiorów puławskich i obrazów wydobytych przez Czartoryską z wawelskiej kolegiaty powtarzają datowanie pozyskania malowideł na 1802 lub 1803 rok (ale nie przełom 1803 i 1804 roku, jak u Kłosińskiej) – nie

¹¹⁸ Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 395; tenże, *Dzieje zbiorów puławskich (Świątynia Sybilli i Dom Gotycki)*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie”, 7 (1962) s. 46-50; tenże, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 71.

¹¹⁹ Tabakierkę odnotowują: BCz, sygn. rkps 3036 IV, *Inwentarz Świątyni Sybilli w Puławach w miesiącu lipcu r. 1815 spisany*, 1815, s. 37; BCz, sygn. rkps 3226 II, *Regestr pamiętek polskich złożonych w Świątyni Pamięci Puławskiej*, [po 1824], nr 400, s. 110; BCz, sygn. rkps 12146, *Historyczne opisanie Świątyni Sybilli w Puławach*, 1825, nr 27, s. 27; BCz, sygn. rkps 12147, *Inwentarz Świątyni Sybilli w Puławach w miesiącu lipcu 1815 roku spisany, w Paryżu w sierpniu 1849 przepisany z dodaniem Skazówek osób i rzeczy*, 1849, nr 351, s.p. Na jej temat zob. też: J. Stankiewicz, *Dzieje Tabakieri*, Kraków 1976, s. 179, nr kat. 12.

¹²⁰ Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 411, przyp. 46; tenże, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 71, przyp. 63.

¹²¹ BCz sygn. rkps 3035 III, s. 16-17, nr 3.

¹²² Tamże. „L’année 1802: le possesseur actuel la fit démolir pour en construire une nouvelle qui (j’eu suis faché pour lui) n’intéressata ni res conteurporains, ni nos descendans”.

¹²³ BJ, sygn. Rkp. Przyb.112/52, s. 234.

odnotowując przy tym, że w literaturze funkcjonują różne datacje i nie podejmując refleksji nad kwestią faktycznej chronologii wydarzeń¹²⁴.

Podsumowując: dwie rękopiśmienne relacje podające datę 1802 są jedynymi źródłami bezpośrednio wskazującymi termin pozyskania obiektów przez Czartoryską. Wobec wspólnoty czasu, funkcji i twórcy tych zapisów, trudno uznać je za niezależne od siebie, a tym samym za spełniające warunki nowoczesnej krytyki źródeł. Nie należy zatem bezkrytycznie przyjmować zapisanych w nich wiadomości, w tym datowania. Szereg niezgodności między relacjami Czartoryskiej a opisami wyposażenia kościoła św. Michała skłaniają do zadania pytania, czy informacje zapisane przez księżną są opisem rzeczywistych okoliczności pozyskania przez nią pamiątek z kolegiaty na Wawelu. Zasadnym jest również postawienie pytania, czy mamy do czynienia z ewentualną fabrykacją, czy z pomyłką. Nie można przy tym zapomnieć, że wszystkie katalogi były pisane *ex post*, a ich twórczyni opierała się zresztą zapewne w dużej mierze nie na dokumentach, a na własnej zawodnej pamięci.

Szczegółowej analizie wymagają opisy okoliczności interesujących nas wydarzeń zawarte w źródłach puławskich. Według zapisów w francuskojęzycznych katalogach, księżna miała wejść do kolegiaty podczas pobytu w Krakowie zimą 1802 roku¹²⁵. W nocy poświęconej rzekomo wówczas pozyskanej metalowej płycie, Czartoryska zanotowała, że o możliwość eksplorowania kolegiaty wystąpiła z prośbą do władz austriackich¹²⁶. Wydaje się, że w tym trybie mogła starać się o pozwolenie dopiero później, bo choć władze austriackie planowały objęcie w posiadanie kolegiat św. Michała i Jerzego już w 1798 roku¹²⁷, to dopiero w marcu 1803 roku przedstawiły konsystorzowi krakowskiemu zamiar ich przejęcia¹²⁸, na co strona kościelna nie chciała wyrazić zgody¹²⁹. W kwietniu i maju tego roku urząd

¹²⁴ Zob. przyp. 1 i 2 (tam literatura). Decyzje badaczy co do wyboru jednej z dwóch opcji datowania uważam za bezrefleksyjne powtórzenie wcześniejszych publikacji lub źródeł, wobec czego nie będą one w poniższym tekście dyskutowane.

¹²⁵ BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 33; MBP, sygn. 58, s.p., nr 1. Pozostałe katalogi nie podają żadnej daty.

¹²⁶ BCz sygn. rkps 3035 III, s. 33. Informacje o zgodzie ze strony władz austriackich, prawdopodobnie za tradycją lub zapiskami Izabeli Czartoryskiej, przytoczył L. Dębicki, *Puławy (1762-1830). Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego na podstawie archiwum ks. Czartoryskich w Krakowie*, t. 3: *Poza Puławami*, Lwów 1888, s. 299-230: „Jednym cięciem dwanaście kościołów przeznaczono na zburzenie (...). Były między nimi niektóre cenne starożytnością swjej budowli, inne wspomnieniami historycznymi, a kilka swą artystyczną ozdobą, jak np. kościół św. Michała, na górze wawelskiej, o pięknych bardzo starych witrnach kolorowych i starych rzeźbach, które odnajdujemy w świątyni Sybilli, gdyż księżna jenerałowa przed doszczętnem zburzeniem tego kościoła, całe wewnętrzne urządzenie nabyła od rządu i kazała przewieść do Puław”.

¹²⁷ *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 5: *Wawel*, t. 2: *Materiały archiwalne do budowy zamku*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1913, s. 766; J. Gwizdałówna, *Domy wikariuszy na Wawelu*, „Studia Waweliana”, 9/10 (2000-2001) s. 121.

¹²⁸ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/24, [*Vom k.k. Landesbubernium*], *An der Krakauer Konsistorium* [...] *Krakau 8. Martz 1803*, 1803.

¹²⁹ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/25, [*Landesbubernium*], *Cracoviensi Consistorio. Cum necessitas postulare posset ut Ecclesiae parvae in regia Arce ad S. Michaellem et Georgium dictae [...]*

gubernialny ponawiał żądanie oddania obu kolegiat¹³⁰, a protokolarne przejście obu kościołów przez Austriaków nastąpiło dopiero w kolejnym roku – 6 kwietnia 1804 roku¹³¹. Zatem, jak się wydaje, w 1802 roku księżna raczej zwracałaby się jeszcze do kapituły katedralnej, a nie do władz świeckich. Protokoły posiedzeń kapituły krakowskiej z 1802 roku nie odnotowują jednak tego rodzaju supliki¹³², a w rachunkach kapituły nie udało się znaleźć zapisów poświadczających wniesienie opłaty za zabrane z kolegiaty przedmioty¹³³, którą Czartoryska miała według swoich zapisków uiścić¹³⁴.

Zwraca uwagę również fakt, że księżna podała, iż w 1802 roku kościół św. Michała od czterech lub pięciu lat miał rozebrany dach i sklepienie¹³⁵. Oznaczałoby to, że wnętrze świątyni było narażone na warunki atmosferyczne już od 1797 lub 1798 roku. W brudnopisie opisu kolegiaty z 1791 roku odnotowano dobry stan murów budowli, ale zwrócono uwagę na uszkodzenia dachu, a przede wszystkim złą kondycję zdobiącej go wieży¹³⁶. Zanotowano nawet, że „Ta [tj. wieża – A.S.] w blasze reparacyi potrzebuie albo całkiem rozebrać”¹³⁷. Zapis o ewentualności zniesienia wieży przekreślono i nie powtórzono go w późniejszych redakcjach opisu¹³⁸. Tak negatywna opinia o stanie wieży mogła być przesadna lub musiano ją później zreperować, skoro niewiele później kościół spełniał rolę magazynu.

8 Martz 1803, 1803; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/26, [Konsystorz Krakowski], *Excelsum Gubernium! Ad Intimatum Gubernium die 8va m. curr. [...]* Datt. Cracoviae d. 11ma Martii 1803, 1803; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/85, [Konsystorz Krakowski], *Excelsum Gubernium. Ad Intimatum Excelsi Gubernii die 8 m. cur [...]* respectu binarum ecclesiarum in Arce Cracoviensi [...] Cracoviae, 11 Martii 1803 [odpis], 1803.

¹³⁰ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/27, [*Vom k.k. Landesbubernium*], *An Herrn Bischofthum Administrator Olechowski [...]* Krakau, 26 April 1803, 1803; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/28, [*Landesbubernium*], *Ilmo Dno Eppatus Administratori de Olechowski. Median attissimo aulicae Cancelariae decreto [...]* 26 April. 1803, 1803; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/29, [Konsystorz Krakowski], *Excelsum Gubernium [...]* Sumitur pro notatia reponaturque ad acta [...] 4 May 1803, 1803.

¹³¹ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/30, [Kacper Brudziński], *Illustrissimum ac Reverendissimum Consistorium Cracovien. Subsignatus recepto mandato Il. Consistorii ad 3 mensis et anni curr. [...]* Cracoviae, 6 Aprilis 1804, 1804; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/31, [Kacper Brudziński], *Relatio Adm. Brudziński Vicecustodis Cath. Crac. Excelso Gubernio substernenda [...]* 6 Aprilis 1804, 1804; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/32, [Konsystorz Krakowski], *Excelsum Gubernium. Consistorium Generale Cracovien. ad altum guberniale decretum de 21 mar. an. Curr. [...]* Cracoviae, 10 April. 1804 [brudnopis], 1804.

¹³² AKK, sygn. *Acta actorum*, t. 26, *Acta actorum Illustrissimi Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracovensis*, t. 26, 30.09.1793-21.05.1803.

¹³³ AKK, sygn. R. Cap. 144, *Percepta proventum Reverendissimi Capituli Cathedralis Cracoviensis a 1794, 1794-1811*.

¹³⁴ MBP, sygn. 58, s.p., nr 1. „Ayant obtenue la permission de les acheter pour tres peu de chose, je les fis porter chez moi”.

¹³⁵ W rękopisie w Muzeum Badań polarnych podała informację o czterech latach (MBP, sygn. 58, s.p., nr 1), a w katalogu przechowywanym w Bibliotece Czartoryskich (BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 33) zapisała, że kolegiata od czterech lub pięciu lat znajduje się w ruinie.

¹³⁶ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/2, f. 8v.-9 (lewa kolumna).

¹³⁷ Tamże.

¹³⁸ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/1, f. 6.

Wiadomo, że już w czasie insurekcji kościuszkowskiej w kościele św. Michała na Wawelu znajdowała się składnica. We *Wspomnieniach starego kantora* spisanych przez Lucjana Siemieńskiego odnotowano, że po zajęciu zamku krakowskiego przez Prusaków:

Magazynier Zubrzycki i Kowalski margrabia pałacu królewskiego i kontroler magazynowy zostali w zamku aż do oddania wszystkich magazynów. Tych jednak magazynów nietykano aż do zupełnego ukończenia insurekcji i zajęcia Warszawy; wtenczas dopiero Prusacy otworzyli je i wszystko z nich wywieźli do Szląska, a niektóre artykuły sprzedano w miejscu żydom. Ostatni zapas sucharów złożony w kościele św. Michała na zamku, dostał się majorowi Masko, jako temu co go zdobył; lecz że suchary były spleśniałe, sprzedał je za dwieście talarów żydowi Rozenbergowi, z których tenże palił wódkę i dobry miał zarobek¹³⁹.

Funkcje magazynowe kolegiata spełniała jeszcze w 1798 roku, kiedy Austriacy rozpoczęli planowanie zagospodarowania wzgórza na cele militarne. W związku z tym domy i kolegiaty na Wawelu „były rejestrowane i oceniane przez władze wojskowe pod względem ich stanu i przydatności na potrzeby przyszłej cytadeli”¹⁴⁰. Zanotowano, że w kościele św. Michała mieścił się skład siana¹⁴¹ i zaproponowano wykorzystanie kolegiaty św. Jerzego do tych samych celów¹⁴². Jeśli Austriacy rozpoczęli jakieś akcje rozbiórkowe w kolegiacie św. Michała przed protokolarnym przejściem kościoła w 1804 roku, to mogło to nastąpić najwcześniej w 1798 roku. Tę datę jako moment rozbiórki kościoła miał podać L. Siemieńskiemu stary kantor katedry krakowskiej: „Kościół ten przeznaczony na skład sucharów, później w r. 1798, rozebrany był za rządów austriackich”¹⁴³. Trudno jednak w kwestiach szczegółowych polegać na tej relacji jako pisanej z perspektywy kilkudziesięciu lat. Na pewno kolegiata nie została całkowicie zburzona w 1798 roku, niemniej wymieniona przez kantora data nie jest całkowicie przypadkowa. Mogła zostać przez niego podana w wyniku zmieszania się w pamięci świadka dwóch faktów: inwentaryzacji zabudowań wawelskich w 1798 roku oraz wyburzenia kościoła po przejściu kolegiat w 1804 roku. Możliwe, że wiekowy obserwator interesujących nas wydarzeń chciał przekazać, że wyburzenie miało miejsce za rządów austriackich, po 1798 roku, lecz wyraził się nieprecyzyjnie lub nie zostało to właściwie odnotowane. Podsumowując: mało prawdopodobnym jest, by Austriacy tak szybko, tj. już w 1798 roku, przystąpili do wyburzania dachu i sklepienia budynku, którego przydatność do celów magazynowych skrupulatnie odnotowali w tym samym roku, a przede wszystkim, którego jeszcze nie objęli w posiadanie.

¹³⁹ L. Siemieński, *Pamiętnik kantora katedry krakowskiej przez Lucyana Siemieńskiego*, „Biblioteka Warszawska”, 2 (1879) z. 1, s. 46.

¹⁴⁰ Gwizdałówna, *Domy wikariuszy*, s. 121.

¹⁴¹ *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 5: *Wawel*, t. 2, s. 766. „Die Kirche St. Michel wo sich dermalen ein Heu-Magazin befindet, beilaufig 10 Klafter lang und 6 Klafter breit, 5 Klafter hoch”.

¹⁴² Tamże, s. 766. „Die Kirche St. Georgi konnte ebenfalls zum Heu-Depot verwendet werden”.

¹⁴³ Siemieński, *Pamiętnik kantora katedry krakowskiej*, s. 48.

Wydaje się, że jeszcze przed przejściem wawelskich kolegiat władze interesowały się sprzętami do nich należącymi. Świadczyć o tym może inwentarz naczyń i aparatów liturgicznych w kolegiacie św. Jerzego spisany w 1802 roku, być może dla urzędu cyrkularnego w Krakowie (o czym zdają się informować jego nagłówki: „Circulo Cracoviensis” oraz „Cracoviensis Diecaesis”). Wszystkim obiektom wymienionym w rejestrze przypisano wartość pieniężną, ale nie można przesądzać, że inwentarz miał być podstawą do przewidywanej wyprzedaży lub przejścia sprzętów kościelnych w związku z zamierami likwidacji kolegiaty. Spis uwzględnia tylko aparaty liturgiczne i wymienia trzy obrazy w zakrystii¹⁴⁴. Być może został sporządzony na potrzeby probierstwa i przepuncowania sreber przez władze austriackie. Zawarcie w inwentarzu trzech obrazów należałoby tłumaczyć tym, że miały one srebrne sukienki, aplikacje lub ramy.

W przypadku kolegiaty św. Michała możemy z pewnością stwierdzić, że będące w jej zakrystii srebra uchowały się na swoim pierwotnym miejscu, aż do lata 1802 roku. W protokole posiedzenia krakowskiej kapituły katedralnej z dnia 24 lipca 1802 roku odnotowano prośbę części kapituły kolegiackiej o przeniesienie sreber i innych cennych naczyń ze skarbca kościoła św. Michała do skarbca katedry krakowskiej¹⁴⁵. Nic jednak nie wiadomo o wynoszeniu elementów wyposażenia z chóru i korpusu kolegiaty. Wydaje się zatem, że jeśli doszło do demontażu dachu i częściowej rozbiórki sklepienia przed 1804 rokiem, to mogło to nastąpić najwcześniej latem 1802 roku. Wątpliwym wydaje się bowiem, że kruszcowe aparaty przetrzymywano by w zakrystii przy ruinach kościoła. Tym samym, jeśli rzeczywiście zimą 1802 roku Czartoryska widziała kościół w stanie ruiny, z częściowo zburzonym sklepieniem, to nie mogło to być w pierwszych miesiącach roku, lecz najwcześniej w listopadzie lub grudniu.

Kolejnych informacji dotyczących kolegiat i ich wyposażenia dostarczają doniesienia prasowe o licytacjach wyposażenia obu świątyń w pierwszym dziesięcioleciu XIX wieku. Pierwsza licytacja odbyła się 21 maja 1803 roku:

W Sobotę dnia 21 t.m. będą z dwóch na K. Zamku znajdujących się Kolegiackich Kościołów różne rzeczy kościelne jako to: ołtarze, konfesyonały, ławki, ambony, drzwi itd. Przez publiczną aukcją najwięcej dającym za gotową zapłatę sprzedane będą. Co niniejszym z tym dodatkiem do powszechnej wiadomości podaje się, iż owa licytacja [we]¹⁴⁶ wspomnianych kościołach na

¹⁴⁴ AKK, sygn. Inv.E.3, f. 2.

¹⁴⁵ AKK, sygn. *Acta actorum*, t. 26, s. 788-789 (cytat za: *Źródła do Dziejów Wawelu*, t. 14, cz. 1: *Fabrica Ecclesiae Cracoviensis. Materiały źródłowe do dziejów katedry krakowskiej w XVIII wieku z archiwaliów kapitulnych kurialnych krakowskich*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1993, s. 284, nr 605): „24 iulii 1802. Petitioni pro parte capituli ecclesiae colegiatae s. Michaelis in arce Cracoviensi super eo factae, ut fine securitatis omnis argenteria eiusdem collegiatae in thesauro huius cathedralis ecclesiae asservari possit, illrsmi domini deferendo huiusmodi argenteriam ac alia vasa pretiosiora asservanda in thesauro suae ecclesiae concesserunt, quam verificandam ac iuxta inventarium describendum recipiendam reverendis vice custodibus praecommisserunt (a. 1802, argenteria et res ecclesiasticae collegiatae s. Michaelis in ecclesia cathedrali asservare permissae)”.

¹⁴⁶ W tekście brakuje przyimka „we”, ale słowa następujące po jego domniemanym miejscu w tekście „wspomnianych Kościołach” zapisano w miejscowniku. Brak przyimka jest zatem zapewne błędem w druku.

Kro. Zamku zrana o godzinie 9 przedsięwzięta zostanie. W Krakowie dnia 5. Maia 1803¹⁴⁷.

Ogłoszenie o licytacji wyposażenia wawelskich kolegiat 21 maja 1803 roku pozwala zatem stwierdzić, że najprawdopodobniej jeszcze wiosną 1803 roku oba kościoły były nienaruszone, a przynajmniej ich stan pozwalał na bezpieczne przebywanie w ich wnętrzu, niezależnie od pogody, i zaprezentowanie wyposażenia kościelnego na sprzedaż. Tym samym przekaz ten jest poważną podstawą do kwestionowania podanej przez Czarторыską daty 1802 jako terminu przeprowadzonej przez nią eksploracji wnętrza kościoła św. Michała. Dopiero po tej licytacji obie kolegiaty, częściowo ogołocone z wyposażenia, mogły zacząć popadać w ruinę. Stan ten zdaje się odzwierciedlać zapis w dokumencie urzędu cyrkularnego z 29 października 1803 roku, w którym kościół św. Jerzego został określony jako zrujnowany¹⁴⁸. Wiedząc, że protokolarnie przejęcie kolegiat przez Austriaków miało miejsce 6 kwietnia 1804 roku¹⁴⁹, można przyjąć, że jeśli narracje zawarte w rękopiśmiennych katalogach Domu Gotyckiego, przy wszystkich swoich nieścisłościach, rzeczywiście odzwierciedlają sposób pozyskania kolegiackich przedmiotów przez Czarторыską, to mogło to nastąpić tylko zimą na przełomie 1803 i 1804 roku.

Należy jeszcze dla porządku dodać, że w 1807 roku odbyła się druga licytacja sprzętów należących do już wówczas zniesionych kolegiat na Wawelu. Tym razem pozostałe elementy wyposażenia były licytowane w mieszkaniu kanonika Franciszka Ceyplera¹⁵⁰:

Na dniu 16 kwietnia t. r. sprzedawane będą niektóre rzeczy kościelne z kościołów Kolegiackich S. Michała i S. Jerzego na zamku przez publiczną licytacją. Kupić ie chcący niechay się na wspomnionym dniu w mieszkaniu JX. Kanonika F. Ceyplera na zamku znajdujają. Z C.K. Urzędu Cyrkularnego. w Krakowie dnia 13 Marca 1807¹⁵¹.

¹⁴⁷ „Gazeta Krakowska”, nr 38 z dnia 11 maja 1803, s. 454; Bąkowski, *Kronika krakowska*, cz. 1, s. 25. Bąkowski cytuje ogłoszenie z „Gazety Krakowskiej”, nie przytoczył jednak całego anonsu. Niemieckojęzyczna „Krakauer Zeitung” nie podaje natomiast żadnych informacji o tej licytacji. „Krakauer Zeitung” informuje natomiast o licytacji dóbr należących do kolegiaty. „Krakauer Zeitung”, (1803) nr 30, s. 237-238; (1803) nr 31, s. 245-246; (1803) nr 32, s. 253; (1803) nr 33, s. 260.

¹⁴⁸ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/87, [Vom k.k. Krakauer Kreisamt] *Von dem Probstum S. Georgij Ceypler [...] Krakau, 29 October 1803*, 1803. „(...) der diruirten S. Georgij Kirche (...)”, a w polskim tłumaczeniu dopisanym do oryginalnego tekstu: „(...) rozwalonego Kościoła S. Jerzego”.

¹⁴⁹ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/30; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/31; AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/32.

¹⁵⁰ Na temat Franciszka Ceyplera zob.: J. Szczepaniak, *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646-1789)*, Kraków 2008, s. 126; *Kościół i społeczeństwo Małopolski w II połowie XVIII wieku. Materiały źródłowe*, t. 1: *Ludność i organizacja diecezji krakowskiej*, oprac. B. Szady, Lublin 2010, s. 16, przyp. 2; A. Kwaśniewski, *Rubrycele i elenchusy diecezji krakowskiej z lat 1801-1848*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne”, 3 (2014) s. 220-221. Na temat wawelskiego domu (dom naprzeciw Psalterii) Ceyplera, zajmowanego przez niego od 1780 roku, zob.: Gwizdałówna, *Domy wikariuszy*, s. 115-116.

¹⁵¹ „Gazeta Krakowska”, nr 26 z dnia 1 kwietnia 1807; „Krakauer Zeitung”, (1807) nr 24, s. 295; (1807) nr 25, s. 307; (1807) nr 26, s. 319; Bąkowski, *Kronika krakowska*, cz. 1, s. 37. Bąkowski cytuje ogłoszenie z „Gazety Krakowskiej”. Tekst w „Krakauer Zeitung” przekazuje dokładnie tę

Wobec braku źródeł pisanych potwierdzających relacje Czartoryskiej o pozyskaniu obrazów, należy spojrzeć na same malowidła jako źródła materialne. Przypomnijmy, że narracje o pozyskaniu obrazów roztaczają obraz kościoła św. Michała zawałonego gruzem, wapnem, śniegiem i lodem, a cenne malowidła miały być wydobyte z tego zamrożonego rumowiska¹⁵². We francuskojęzycznym opisie pozyskania obrazów, Czartoryska wprost napisała, że były one pokryte kurzem, śniegiem i lodem – „(...) trois tableaux (...) surlesquels la poussière, la neige, le Verglas avaient fait une croutte si epaisse qu'on ne distinguoit rien”¹⁵³. Narracja księżnej, zdaniem Katarzyny Novljaković, znajduje potwierdzenie w stanie zachowania obrazu *Zwiastowanie* mistrza Jerzego¹⁵⁴:

(...) bardzo charakterystyczne zniszczenia: jak gdyby zadrapania, wykruszenia biegnące w jednym kierunku i zajmujące dużą powierzchnię (...). Ten rodzaj ubytków musiał powstać przez wycieranie zawilgłej powierzchni w sposób mechaniczny, co nastąpiło wtedy, gdy Czartoryska w ruinach kolegiaty wawelskiej znalazła obrazy pokryte trudną do usunięcia powłoką z wapna, szronu i wilgoci¹⁵⁵.

Identyczne, choć rozleglejsze uszkodzenia odnajdujemy na fotografii obrazu *Zaśnięcie Matki Boskiej* (il. 3), którą wykonano być może w związku z konserwacją obrazu, przeprowadzoną przez Bronisława Abramowicza w 1891 roku¹⁵⁶. Wówczas obraz oprawiono w nowe ramy¹⁵⁷.

Silne uszkodzenie górnej i dolnej części tablicy *Zaśnięcie Matki Boskiej* również nastąpiło przed pozyskaniem obrazu przez księżną Czartoryską, na której polecenie podobrazie uzupełniono – dosztukowano górną i dolną część tablicy¹⁵⁸. Uszkodzenie podobrazia musiało nastąpić zanim obraz umieszczono w Domu Gotyckim, bowiem

---

samą treść, co ogłoszenie w „Gazecie Krakowskiej”: „Am 16. April d. J. werden einige Kirchengeräthschaften der Kollegiatkirchen St. Michaelis und St. Georgii auf dem Schlosse mittelst öffentlicher Versteigerung verkauft werden. Die Kauflustigen haben sich daher am obbesagten Tage in der Wohnung der Hrn. Kanonikus Ceypler auf dem Schlosse einzufinden. Vom krakauer k. k. Kreisamte den 13. März 1807”.

¹⁵² MBP, sygn. 58, s.p., nr 1; BCz, sygn. rkps 3035 III, s. 3.

¹⁵³ MBP, sygn. 58, s.p., nr 1.

¹⁵⁴ K. Semkowicz-Novljaković, *Okiem konserwatora. O obrazie mistrza Jerzego z kolegiaty św. Michała na Wawelu*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa”, 11 (2018) s. 34.

¹⁵⁵ Tamże, s. 36.

¹⁵⁶ Konserwację odnotowano w BCz, sygn. rkps 12346, [Leon Bentkowski, Bolesław Biskupski], *Muzeum i Biblioteka w Krakowie. Dziennik czynności, 1885-1915*, s. 128. Dwie odbitki fotografii są przechowywane w zbiorach Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (sygn. IHSUJ P 015809 oraz IHSUJ P 015810). Negatyw znajduje się w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa (sygn. MHK-2762/K). Inny negatyw: (MHK-7657/K). Na temat fotografii w zbiorach Fototeki IHS UJ oraz MHK zob.: *Katalog Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane przed rokiem 1900*, red. W. Walanus, Kraków 2019, s. 307, nr 1076.

¹⁵⁷ Rachunek za nowe ramy odnotowany w BCz, sygn. rkps 12346, s. 128.

¹⁵⁸ M. Chmielewska, A. Grochowska-Angelus, *Komunikat o pracach badawczych i konserwatorskich: przeprowadzonych w latach 1998-2000 w Pracowni Konserwacji Malarstwa Muzeum*

Il. 3. Naśladowca Michała Lancza z Kitzingen (?), *Zaśnięcie Matki Boskiej*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Ksiąząt Czartoryskich w Krakowie, nr inw MNK XII-341, fot. Ignacy Krieger, Fototeka Instytutu Historii Sztuki, sygn. IHS UJ P015810

na dodanym dolnym fragmencie tablicy znajduje się inskrypcja zamieszczona tam na potrzeby eksponowania dzieła w puławskim zbiorze pamiątek. Zatem stan zachowania obrazów zdaje się uprawdopodobniać historię o wydobyciu obrazu z ruin kościoła. Zdaniem piszącego te słowa, nie można jednakże przesądzać, że uszkodzenia, o których mowa, ewidentnie będące efektem nieodpowiedniego zabezpieczenia obrazów, powstały w wyniku tak drastycznego zaniedbania, jak przechowywanie malowideł pod gołym niebem. Nie do pomyślenia wydaje się taki sposób potraktowania przez kapitułę katedralną obrazów kultowych. Nie można też wykluczyć, że ich bezpośrednia ekspozycja na mróz i opady atmosferyczne w krótkim czasie doprowadziłyby do dalece większego lub zupełnego zniszczenia warstwy malarskiej. Tym bardziej nie może być mowy o wystawieniu obrazów „na zniewagi czasu” przez okres kilku lat.

W związku z powyższymi wątpliwościami nie można (przynajmniej hipotecznie) wykluczyć, że księżna nabyła obrazy i pozostałe pamiątki z kolegiaty św. Michała w inny sposób niż zarysowany przez nią w rękopiśmiennych katalogach. Ponieważ dwa z nich noszą datę 1809¹⁵⁹, a jeden datowany jest na lata 20. XIX wieku¹⁶⁰, bezwzględną datę *ante quem* pozyskania przez Czartoryską obiektów z kolegiaty św. Michała wyznacza relacja z odwiedzin w Puławach pozostawiona przez Tarnowską, która dnia 15 maja 1807 roku opisała niezachowany obraz z Chrystusem i jawnogrześnicą¹⁶¹. Należy zatem zadać pytanie, czy Czartoryska nie nabyła obrazów w ramach pierwszej z wymienionych aukcji lub nie zakupiła ich od kapituły między licytacjami. Raczej wykluczyć trzeba możliwość nabycia obrazów podczas drugiej wyprzedaży sprzętów kolegiackich, ta bowiem odbyła się 16 kwietnia 1807 roku, a więc niecały miesiąc przed przybyciem Tarnowskiej do Puław.

Zachowane akta kolegiat wawelskich nie pozwalają na daleko idące wnioski na temat licytacji w 1803 roku. W Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej i w dokumentach CK cyrkułu i gubernium nie przetrwały spisy licytowanych i sprzedanych przedmiotów. Jednostkowym dokumentem informującym, co zostało wówczas sprzedane jest konsygnacja wystawiona 13 czerwca 1803 roku przez jednego z nabywców – ks. Ignacego Skowronka, proboszcza we Wróblowicach¹⁶². Dowiadujemy się z niej jednakże tylko o niewielkiej grupie przedmiotów z kolegiaty św. Jerzego zakupionych przez I. Skowronka do jego świątyni parafialnej. Dołączony do poświadczenia spis obiektów wymienia jedynie niewielkie mobilia:

Książki Czartoryskich, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa”, 2 (2004) s. 139-141.

¹⁵⁹ BCz, sygn. rkps 3035 III; MBP, sygn. 58.

¹⁶⁰ BCz, sygn. rkps 2917 III, t. 1-3. Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 206-207 przypisuje go Franciszkowi Kozłowskiemu i datuje go na lata 20. XIX wieku. Tak samo datowany jest rękopis BKUL, sygn. Rkps 806, który wspomina witraże z kolegiaty św. Michała. Takie datowanie i autorstwo F. Kozłowskiego podał Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 207.

¹⁶¹ Tarnowska, *Mon journal*; BJ, sygn. Rkp. Przyb.112/52, s. 232.

¹⁶² AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/91, *Konsygnacja rzeczy kościelnych od Kolegiaty S. Jerzego w Zamku krakowskim nabytych do kościoła parafialnego w Wróblowicach ze ceną niżej wyrażoną [...] w Wróblowicach 13 czerwca 1803*, 1803.

lawaterz cynowy, szaty liturgiczne, jeden mszał, „portatył marmurowy pomniejszszy” (zapewne z ołtarza św. Marcina) oraz „sześć tabliczkowych Kanonów do Ołtarzów”¹⁶³. Pewnym jest natomiast, że nie wyprzedano wówczas wszystkich sprzętów w kolegiatach. Świadczy o tym pismo z dnia 29 października 1803 roku, w którym zgodnie z rozporządzeniem z 5 maja, krakowski urząd cyrkularny zobowiązał proboszcza kolegiaty św. Jerzego, Ceyplera, do spisania inwentarza kościoła św. Jerzego i jego uposażenia w terminie 14 dni¹⁶⁴ oraz fakt, że licytację powtórzono w 1807 roku¹⁶⁵.

To co przemawia przeciwko udziałowi księżnej w licytacji w 1803 roku to fakt, że w Domu Gotyckim znalazły się tylko trzy duże obiekty, na dodatek tylko z jednej z wawelskich kolegiat. Nie ma podstaw, by jakiegokolwiek drobniejsze mobilia w zbiorach puławskich łączyć z kolegiatami św. Michała i Jerzego. Również poszukiwania w Bibliotece Czartoryskich nie ujawniły obecności w jej zbiorach rękopisów i druków z tych kościołów. Piszącemu te słowa znany jest tylko jeden manuskrypt dotyczący kolegiaty św. Michała przechowywany do dziś w Bibliotece Czartoryskich¹⁶⁶, czas i okoliczności jego pozyskania są jednak nieznane.

Na koniec należy zadać pytanie, czy Czartoryska pozyskała przedmioty osobiście, czy przez pośredników. Mimo, że postać księżnej ogniskuje uwagę badaczy od dawna, to do tej pory nie dysponujemy szczegółowym jej itinerarium. Jest zresztą całkiem prawdopodobne, że jest ono niemożliwe do odtworzenia. Być może szczegółowa lektura całej korespondencji rodzinnej Czartoryskich pozwoliłaby ustalić daty pobytu księżnej w Krakowie w interesującym nas okresie lub dałaby podstawę do stwierdzenia, że o jej bytności na Wawelu w tym czasie nie może być mowy. Wiadomo, że Czartoryska była w Krakowie co najmniej kilkakrotnie (nie licząc przejazdów bez postoju), jeszcze na długo przed zniesieniem wawelskich kolegiat. W liście z 6 czerwca 1781 roku powstałym w Krzeszowicach Maria Wirtemberska opisała wycieczkę do Krakowa odbytą z matką. Relacjonując tę wyprawę, napisała: „(...) żeśmy wszystkie ciekawe rzeczy widzieli”, jednakże szczegółowo przedstawiła tylko wizytę w katedrze krakowskiej i skarbcu katedralnym, nie wspominając natomiast, nawet jednym zdaniem, o zwiedzaniu pozostałych wawelskich kościołów. Z pewnością Czartoryska widziała kolegiaty, skoro w liście z 29 czerwca tego samego roku M. Wirtemberska wspominała o wy-

¹⁶³ Tamże.

¹⁶⁴ AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/87.

¹⁶⁵ Nie zachowały się żadne dokumenty potwierdzające co wówczas zlicytowano ani co nie znalazło kupców. Wiadomo jednak, że nie sprzedano wszystkiego. Z całą pewnością na Wawelu został obraz przedstawiający św. Jerzego – *Dwa oblicza smoka*, t. I, s. 81-82, nr kat. 24 (oprac. K.J. Czyżewski). Dzięki dokumentowi z 1820 roku wiadomo również, że 1 maja 1807 roku, tj. już po drugiej aukcji, złożono do cyrkulu dwa srebrne kielichy i dwie srebrne pateny należące dawniej do wyposażenia którejsz z wawelskich kolegiat – AKK, sygn. Ecc. Crac. 3/137, [...] *Protokół uwag kontroli Biura Komisyyi Województwa Krakowskiego [...] Pretensyi za sprzedany kościół św. Michała na Zamku w Krakowie [...] 3 czerwca 1820* [odpis wierzitelny], 1820.

¹⁶⁶ BCz, sygn. rkps 1939 IV, *Kopiarusz dokumentów kościelnych w sprawie Jana Reya proboszcza kolegiaty św. Michała w Krakowie oraz uposażenia Akademii Krakowskiej*, 1459-1461.

jeździe do Krakowa i odwiedzinach na zamku oraz w „kościółach wszystkich”¹⁶⁷. Zdaniem Żygulskiego, istnieją dowody, że Czartoryska była w Krakowie również w 1795 roku¹⁶⁸. Z całą pewnością ponownie odwiedziła dawną stolicę Królestwa Polskiego latem kolejnego roku, w związku z koniecznością udziału w homagium Austrii, które miało miejsce 17 sierpnia¹⁶⁹. Czartoryska opisała wyjazd do Krakowa w 1796 roku, ale jej relacja nie wspomina o zwiedzaniu miasta i jego świątyń¹⁷⁰.

Pewnych informacji o ewentualnym pobycie księżnej w Krakowie nie dają również – dobrze znane badaczom¹⁷¹ – akta czynności kapituły katedralnej krakowskiej. Wiadomo, że w kontaktach z nią Czartoryską najczęściej reprezentował Sebastian Sierakowski¹⁷². Brak wiadomości o pośrednictwie S. Sierakowskiego w sprawie starań Izabeli o pobór chorągwi i szkofii Batorego, które rozstrzygano podczas posiedzenia kapituły 13 maja 1803 roku, również nie wyklucza jego udziału i w tej sprawie¹⁷³. Pytanie, czy Czartoryska bywała w Krakowie w związku ze sprawami wnoszonymi do kapituły, czy swoje interesy realizowała korespondencyjnie przez Sierakowskiego, pozostaje otwarte.

Wnioski

Na podstawie powyższych rozważań można sformułować szereg wniosków.

1. Relacje Czartoryskiej o pozyskaniu przez nią zabytków przeszłości z kolegiaty św. Michała na Wawelu zawarte w rękopiśmiennych katalogach Domu Gotyckiego są ze sobą sprzeczne.

2. Przekazy te nie są zgodne z opisami wyposażenia kolegiaty spisanyymi w XVIII wieku na potrzeby kościelne i przechowywanymi w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej.

3. Podane przez księżną Czartoryską datowanie opisanego przez nią zdarzenia jest efektem błędu lub celowej manipulacji. Zestawienie treści rękopiśmiennych

---

¹⁶⁷ BCz, sygn. rkps 6293 II, *Korespondencja rodzinna. Listy do Adama Jerzego Czartoryskiego od siostry Marii z Czartoryskich Wirtemberskiej*, t. 1, 1781-1815, s. 13-16.

¹⁶⁸ Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 72.

¹⁶⁹ Na temat homagium w 1796 roku opublikowano: P. Hapanowicz, *Krakowskie homagium księciu Karolowi Auerspergowi w 1796 r.*, „Rocznik Krakowski”, 78 (2012) s. 41-51. Uczestnikom homagium rozdawano pamiątkowe złote i srebrne medale. W Muzeum Książąt Czartoryskich zachowały się dwa srebrne medale z tej uroczystości (MNK XIII-399, MNK XIII-4330).

¹⁷⁰ BCz, sygn. rkps 6067 IV, [Izabela Czartoryska], *Memoires et écrits divers*, 1805-1822, s. 92-93.

¹⁷¹ Żygulski, *Pamiętki wawelskie*, s. 398-400; tenże, *Dzieje zbiorów puławskich*, 1962, s. 49-54; J. Urban, *Katedra na Wawelu (1795-1918)*, Kraków 2000, s. 52-54; Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 72.

¹⁷² Sebastian Sierakowski występuje przed kapitułą w imieniu Izabeli Czartoryskiej na posiedzeniach: w 1794 roku (*Źródła do Dziejów Wawelu*, t. 14, cz. 1, s. 266, nr 576; AKK, sygn. *Acta actorum*, t. 26, s. 875, 876), 5 marca 1803 roku (*Źródła do Dziejów Wawelu*, t. 14, cz. 1, s. 285, nr 609; AKK, sygn. *Acta actorum*, t. 26, s. 876) oraz w lutym 1805 roku (AKK, sygn. *Acta actorum*, t. 27, *Acta actorum Illustrissimi Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracovensis*, t. 27, 09.05.1803-19.10.1815, s. 79).

¹⁷³ *Źródła do Dziejów Wawelu*, t. 14, cz. 1, s. 285-286, nr 610; AKK, sygn. *Acta actorum*, t. 26, s. 886.

katalogów Domu Gotyckiego z dokumentami znajdującymi się w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej oraz z anonsami o licytacji w 1803 roku prowadzi do wniosku, że opisana przez Czartoryską eksploracja ruin kolegiaty nie mogła odbyć się zimą 1802 roku. Bardziej prawdopodobnym jest, że wydarzenie to, jeśli w ogóle miało miejsce, to odbyło się zimą na przełomie 1803 i 1804 roku.

4. Nie można wykluczyć, że opisana przez Czartoryską eksploracja ruin kolegiaty w ogóle nie miała miejsca, a obiekty z kościoła św. Michała zostały nabyte przez nią w inny sposób. Dzięki pamiętnikom Tarnowskiej wiemy, że ich pozyskanie nastąpiło nie później niż w 1807 roku.

5. Nie dysponujemy wiarygodnymi przekazami potwierdzającymi narrację not w katalogach Domu Gotyckiego, a także bezwzględnie je fałszykującymi. Stan zachowania obrazu *Zwiastowanie* autorstwa mistrza Jerzego może być przesłanką potwierdzającą, że eksploracja w ruinach rzeczywiście miała miejsce. Z drugiej strony, przeciwko temu świadczy szereg innych faktów. *Poczet pamiątek* i inne spisy obiektów w Domu Gotyckim nie wspominają żadnych fragmentów rzeźb, cegieł itp. pochodzących z kościoła św. Michała na Wawelu, a wmurowanych w zewnętrzne elewacje Domu Gotyckiego. Gdyby rzeczywiście Czartoryska samodzielnie przeprowadziła wykopaliska w wawelskich kolegiatach, zapewne pobrałaby jakieś fragmenty dekoracji architektonicznej, kawałki płyt epitafijnych lub przynajmniej cegły czy kamienie. Fakt, że uzyskała stamtąd tylko jeden nieznanany obecnie obraz, dwa poświęcone źródłowo obrazy ołtarzowe, witraż i być może płytę nagrobną, czy raczej epitafijną, może świadczyć, że nie dokonała samodzielnej eksploracji ruin. Księżna nie przejawiała szczególnego zainteresowania malarstwem, a obrazy zbierała, traktując je raczej jako pamiątki przeszłości – przede wszystkim polskiej i litewskiej – oraz przyczynek do snucia różnego rodzaju anegdot niż jako dzieła sztuki¹⁷⁴. O takim jej nastawieniu świadczy sposób w jaki opisała obraz *Zaśnięcie Matki Boskiej*. W jej mniemaniu był on przedstawieniem sceny świeckiej – dokumentem życia przodków.

6. W świetle dokumentów przechowywanych w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej można z całą pewnością potwierdzić, że obrazy *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie* i *Zaśnięcie Matki Boskiej* pochodzą z kolegiaty św. Michała. Oba znajdowały się w XVIII wieku na ołtarzach świątyni, ale umieszczone były we wtórnych nowożytnych ramach. Wyjaśnia to, dlaczego księżna Czartoryska nie pozyskała kwater ze skrzydeł obu tryptyków, którymi zapewne pierwotnie obie nastawy były. Źródła pisane nie pozwalają na ustalenie oryginalnego kształtu obu retabulów. Źródłowego potwierdzenia nie znajduje również postulowane przez K. Kuczmana i K. Stangrett powiązanie z obrazem *Zwiastowanie* skrzydeł przechowywanych w kościele Świętego Krzyża w Krakowie. Jednakże stylistyczne podobieństwo obrazu w Muzeum Książąt Czartoryskich i kwater na skrzydłach oraz rozmiary tychże skłaniają do uznania tezy Kuczmana i Stangrett za wysoce prawdopodobną. Rozpoznane źródła pisane nie pozwalają ustalić, kiedy i w jakich okolicznościach skrzydła opuściły Wawel i trafiły do kościoła Świętego Krzyża.

¹⁷⁴ Zob. Żygulski, *Dzieje zbiorów puławskich*, 2009, s. 248-251.

7. Rzekomo wenecki obraz, który Czartoryska miała zabrać z ołtarza głównego jest najbardziej zagadkowy. Po pierwsze, obraz nie był eksponowany w Domu Gotyckim ani w Świątyni Sybilli, więc nie został szczegółowo opisany w żadnym z katalogów. Po drugie, niemal nic nie wiadomo o jego dalszych losach. Wiadomo jedynie, dzięki pamiętnikom Tarnowskiej, że w roku 1807 znajdował się w pałacu Czartoryskich w Puławach. Po trzecie, obraz ten nie został zidentyfikowany z żadnym dziełem w Muzeum Książąt Czartoryskich. Po czwarte, osiemnastowieczne źródła zachowane w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej wyraźnie wykluczają umiejscowienie tego malowidła w retabulum ołtarza głównego.

8. Płyta nagrobna opisana w jednym z rękopisów (BCz, rkps 3035 III) nie jest wzmiankowana w późniejszych katalogach. Nie jest możliwe ustalenie, czym rzeczywiście ów przedmiot był. Nota poświęcona mu przez Czartoryską jest tak dalece niezgodna ze stanem znanym ze źródeł osiemnastowiecznych w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, że wszelkie wnioski na jej temat są wysoce hipotetyczne. Z pewnością jednak, owa płyta nie jest tożsama z płytą nagrobną Karola Ferdynanda Wazy wspomnianą w drukowanym katalogu Domu Gotyckiego w 1828 roku.

9. Dalsze losy witraży z kościoła św. Michała na Wawelu, po ich wcieleniu do Muzeum Rumiancewa, są nieznane. Nie wiadomo również, gdzie znalazły się po dyslokacji zbiorów tej placówki. Być może jakieś ustalenia przyniesie w przyszłości kwerenda w dokumentacji Polskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości i Kultury w Moskwie przechowywanej w Archiwum Akt Nowych w Warszawie¹⁷⁵.

Powyższy tekst, stanowiąc rozpoznanie niewykorzystanych do tej pory źródeł oraz studium nad dwoma muzealiami, jest jedynie przyczynkiem do dalszych krytycznych badań nad kolekcjonerstwem Czartoryskich i losów samych zabytków. Jest też załącznikiem badań nad wyposażeniem zniesionych kolegiat wawelskich i innych nieistniejących kościołów Krakowa.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN)
sygn. 2/446/0, Polskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości i Kultury w Moskwie 1915-1919, 1923-1926.

Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej (AKK)
Akta luźne
sygn. Ecc. Crac. 1/1-43, Kolegiata św. Jerzego na Wawelu (do 1800).
sygn. Ecc. Crac. 2/1-19, Kolegiata św. Michała na Wawelu (do 1800).

¹⁷⁵ AAN, sygn. 2/446/0, Polskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości i Kultury w Moskwie, 1915-1919 [1923-1926].

- sygn. Ecc. Crac. 3/1-299, Kolegiaty św. Jerzego i Michała na Wawelu (po 1791).
- sygn. Ecc. Crac. 3/1, *Opisanie Kościoła Kollegiaty S. Michała na Zamku Krakowskim będącego na Wizytę Generalną mającą się odprawować Roku Pańskiego 1791 dnia 5tego Grudnia zaczęta sporządzony*, 1791.
- sygn. Ecc. Crac. 3/2, *Opisanie Kościoła Kollegiaty S. Michała na Zamku Krakowskim będącego na Wizytę Generalną R.P. 1791 d 5ta [decembris]*, 1791.
- sygn. Ecc. Crac. 3/22, *Opisanie Kościoła Kollegiaty S. Michała na Zamku Krakowskim będącego na Wizytę Generalną R.P. 1791. [...] Które to Opisanie iako tak jest a nie inaczej podpisuję* [podpis: „X. Jacek Trąbski kan: y Prokurator koll. S. Michała mpp”], 1791.
- sygn. Ecc. Crac. 3/24, [*Vom k.k. Landesbubernium*], *An der Krakauer Consistorium [...]* Krakau 8. Martz 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/25, [*Landesbubernium*], *Cracoviensi Consistorio. Cum necessitas postulare posset ut Ecclesiae parvae in regia Arce ad S. Michaellem et Georgium dictae [...]* 8 Martz 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/26, [Konsystorz Krakowski], *Escelsum Gubernium! Ad Intimatum Gubernium die 8va m. curr. [...]* Datt. Cracoviae d. 11ma Martii 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/27, [*Vom k.k. Landesbubernium*], *An Herrn Bischofthum Administrator Olechowski [...]* Krakau, 26 April 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/28, [*Landesbubernium*], *Ilmo Dno Eppatus Administratori de Olechowski. Median attissimo aulicae Cancelariae decreto [...]* 26 April. 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/29, [Konsystorz Krakowski], *Escelsum Gubernium [...]* Sumitur pro notatia reponaturque ad acta [...]
- 4 May 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/30, [Kacper Brudziński], *Illustrissimum ac Reverendissimum Consistorium Cracovien. Subsignatus recepto mandato Il. Consistorii ad 3 mensis et anni curr. [...]* Cracoviae, 6 Aprilis 1804, 1804.
- sygn. Ecc. Crac. 3/31, [Kacper Brudziński], *Relatio Adm. Brudziński Vicecustodis Cath. Crac. Excelso Gubernio substernenda [...]* 6 Aprilis 1804, 1804.
- sygn. Ecc. Crac. 3/32, Konsystorz Krakowski], *Excelsum Gubernium. Consistorium Generale Cracovien. ad altum guberniale decretum de 21 mar. an. Curr. [...]* Cracoviae, 10 April. 1804 [brudnopis], 1804.
- sygn. Ecc. Crac. 3/85, [Konsystorz Krakowski], *Excelsum Gubernium. Ad Intimatum Excelsi Gubernii die 8 m. cur [...]* respectu binarum ecclesiarum in Arce Cracoviensi [...]
- Cracoviae, 11 Marii 1803 [odpis], 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/87, [*Vom k.k. Krakauer Kreisamt*] *Von dem Probstum S. Georgii Ceypler [...]* Krakau, 29 October 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/91, *Konsygnacja rzeczy kościelnych od Kollegiaty S. Jerzego w Zamku krakowskim nabytych do kościoła parafialnego w Wróblowicach ze canę niżej wyrażoną [...]* w Wróblowicach 13 czerwca 1803, 1803.
- sygn. Ecc. Crac. 3/137, [...] *Protokół uwag kontroli Biura Komissyi Województwa Krakowskiego [...]* Pretensyi za sprzedany kościół św. Michała na Zamku w Krakowie [...]
- 3 czerwca 1820 [odpis wierzytelny], 1820.
- sygn. Ecc. Crac. 3/275, [Nota] *Do Kollegiaty S. Michała wiadomości wyczerpnięte [...]*, s.d.

Wizytacje kanoniczne

- sygn. A.Vis. 19, *Acta Visitationis Illustrissimi et Reverendissimi Domini Bernardi Cardinalis Maczieiowski Episcopi Cracoviensis et Ducis Severiensis. Ecclesia Cathedralis Cracoviensis. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Secundo Do Kollegiaty S. Michała wiadomości wyczerpnięte.*

- sygn. A.Vis. 19a, *Acta Visitationis Exterioris Ecclesiarum ad Decanatus seu Archipresbiteratum Cracoviensem pertinentium [...] per Reverendissimum Dominum D. Christophorum Kazimirski Episcopum Kiiouiensem, et Reverendum Dominum D. Ioanem Barski Archidiaconum Cracoviensem, mandato Illustrissimi Principis D.D. Georgii [...] Cardinalis Presbiteri Radziuil Episcopatus Cracouiensis [...] Anno Domini M.D.XC. [...], 1599.*
- sygn. A.Vis. 19b, *Acta Visitationis Illvstrissimi et Reverendissimi Domini Bernardi Cardinalis Maczieiowski nuncupati Episcopi Cracoviensis et Ducis Severiensis Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Secundo, 1602.*
- sygn. A.Vis. 51, *Acta visitationis Externae. Illustrissimi et Reverendissimi Domini Domini Andreae Trzebicki [...] Episcopi Cracoviensis [...] in Ecclesia Cathedrali Cracoviensi [...], 1670.*
- sygn. A.Vis. 52, *Acta visitationis Ill[ust]r[iss]mi et Re[vere]nd[issi]mi Domini Andreae Trzebicki Episco[p]o Cracovien[sis] [...] capellarum eccl[esi]ae Cath[edra]lis Cracovien[sis] [...], 1670.*
- sygn. A.Vis. 53, *Acta visitationis Externae sub Anno 1670 [...] per olim Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Andream Trzebicki Episcopum Cracoviensem in Cathedrali Ecclesia [...], 1670.*
- sygn. A.Vis. 63, *Acta Visitationis Generalis Celessimi Principis Illustrissimi et Reverendissimi Domini Casimiri a Lubna Lubienski [...] Episcopi Cracoviensis, 1711.*
- sygn. A.Vis. 69, [Akta wizytacji i akta różne, kopie, odpisy, oblata, brudnopisy], 1513-1771.
- sygn. A.Vis. 126, *Excerptum. Castrum Cracoviense Sanctus Georgius. [...] Ex Actis Visitationis Generalis per [...] Christophorum Kazimirski Episcopum Kioviensem et Joannem Barski Archidiaconum Cracoviensem Anno Millesimo Quingentesimo Nongesimo Nono expeditae extraditum [...], XVIII w.*
- sygn. A.Vis. 127, *S. Georgius. Ex Actis Visitationis Kazimierscianaee Ecclesiarum Collegiatarum ad Cracoviam sitae Anno 1599, XVIII w.*

Inwentarze

- sygn. Inv.E.1, *Inventarium totius sacre supellectiles Collegiatae Sancti Georgi Martiris in Arce Cracoviensi sitae Anno Domini 1769 [...], 1796.*
- sygn. Inv.E.2, *Opisanie kościoła Kolegiaty Świętego Jerzego Męczennika w Zamku Krakowskim będącego, podług Paragrafów na opisanie kościołów Diecezji Krakowskiej wydanych, w roku 1791 uczynione, 1791.*
- sygn. Inv.E.3, *Inventarium Sacrorum Vasorum praetiosorum et Apparamentorum Ecclesiae Collegiate sub Titulo Sancti Georgii in Arce Cracoviensi [...] Die 23a Aprilis 1798, 1798.*

Protokoły posiedzeń krakowskiej kapituły katedralnej

- sygn. *Acta actorum*, t. 26, *Acta actorum Illustrissimi Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*, t. 26, 30.09.1793-21.05.1803.
- sygn. *Acta actorum*, t. 27, *Acta actorum Illustrissimi Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*, t. 27, 09.05.1803-19.10.1815.

Rachunki

- sygn. R. Cap. 144, *Percepta proventum Reverendissimi Capituli Cathedralis Cracoviensis a 1794, 1794-1811.*

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK)

- sygn. 29/67/0/1/1, Konfiskata na rzecz skarbu domów po kanonikach, 1800-1801.
 sygn. 29/67/0/3, Sprawy kościelne, 1803-1811.
 sygn. 29/70/0/-/7, [Akta cyrkularne dotyczące różnych interesów w osadach okręgu krakowskiego (poz. 124-159 Kraków)], 1796-1809.
 sygn. 29/70/0/-/8, [Akta cyrkularne dotyczące różnych interesów w osadach okręgu krakowskiego (poz. 124-159 Kraków)], 1796-1809.
 sygn. 29/70/0/-/10, [Akta cyrkularne dotyczące różnych interesów w osadach okręgu krakowskiego (poz. 160-200 Kraków)], 1796-1809.
 sygn. 29/1587/0/-/6, Muzeum Rumiancewa w Moskwie. Polsko-litewskie starożytności, t. 1, s.d.
 sygn. 29/1587/0/-/7, Muzeum Rumiancewa w Moskwie. Polsko-litewskie starożytności, t. 2, s.d.

Biblioteka Książąt Czartoryskich (BCz)

- sygn. rkps 1939 IV, *Kopiarusz dokumentów kościelnych w sprawie Jana Reya proboszcza kolegiaty Św. Michała w Krakowie oraz uposażenia Akademii Krakowskiej*, 1459-1461.
 sygn. rkps 2917 III, [Franciszek Kozłowski], *Katalog domu gotyckiego*, t. 1, [1820-1830].
 sygn. rkps 3035 III, [Izabela Czartoryska], *Catalogue historique et détaillé des objets réunis à la Maison Gotique à Pulawy, achevé l'an 1809*, 1809.
 sygn. rkps 3036 IV, *Inwentarz Świątyni Sybilli w Puławach w miesiącu lipcu r. 1815 spisany*, 1815.
 sygn. rkps 3226 II, *Regestr pamiątek polskich złożonych w Świątyni Pamięci Puławskiej*, [po 1824].
 sygn. rkps 6067 IV, [Izabela Czartoryska], *Memoires et écrits divers*, 1805-1822.
 sygn. rkps 6293 II, *Korespondencja rodzinna. Listy do Adama Jerzego Czartoryskiego od siostry Marii z Czartoryskich Wirtemberskiej*, t. 1, 1781-1815.
 sygn. rkps 12146, *Historyczne opisanie Świątyni Sybilli w Puławach*, 1825.
 sygn. rkps 12147, *Inwentarz Świątyni Sybilli w Puławach w miesiącu lipcu 1815 roku spisany, w Paryżu w sierpniu 1849 przepisany z dodaniem Skazówek osób i rzeczy*, 1849.
 sygn. rkps 12346, [Leon Bentkowski, Bolesław Biskupski], *Muzeum i Biblioteka w Krakowie. Dziennik czynności*, 1885-1915.

Biblioteka Jagiellońska (BJ)

- sygn. Rkp. Przyb.112/52, Waleria ze Stroynowskich Tarnowska, *Mon Journal*, t. 1, 1804-1810.

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II (BKUL)

- sygn. Rkps 806, [Franciszek Kozłowski], *Regestr pamiątek starożytnych i staroświeckich z różnych krajów przez Elżbietę księżną Czartoryską zebranych, na powierzchni i w środku Domu Gotyckiego umieszczonych*, [1820-1830].

Biblioteka Narodowa w Warszawie (BN), Biblioteka Ordynacji Zamojskiej w Warszawie (1811-1944; BOZ)

- sygn. 1253, *Opis Pamiątek Domku Gotyckiego w Puławach przez Czartoryską*, t. 1-2, ok. 1820-1830.
 sygn. 1254, *Opis Pamiątek Domku Gotyckiego w Puławach przez Czartoryską*, t. 3, ok. 1820-1830.

Muzeum Badań Polarnych (dawne Muzeum Regionalne PTTK im. Izabeli ks. Czartoryskiej) w Puławach (MBP)
sygn. 58, [Izabela Czartoryska], *Catalogue historique et détaillé des objets réunis à la Maison Gotique à Pulawy, achevé l'an 1809*, 1809.

Źródła drukowane

- Bąkowski Klemens, *Kronika krakowska 1796-1848*, cz. 1: *Od r. 1796 do 1815*, Kraków 1905.
- Czartoryska Izabela, *Poczet pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim w Puławach*, Warszawa 1828.
- Dębicki Ludwik, *Puławy (1762-1830). Monografia z życia towarzyskiego, politycznego i literackiego na podstawie archiwum ks. Czartoryskich w Krakowie*, t. 1: *Czasy przedrozbiorowe*, t. 2: *Czasy porobiorowe*, t. 3: *Poza Puławami*, t. 4: *Czartoryscy w literaturze*, Lwów 1887-1888.
- „Gazeta Krakowska”, 1794-1849.
- Gruneweg Martin, *Die Aufzeichnung des Dominikaners Martin Gruneweg (1562-ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen*, hrsg. A. Bues, Wiesbaden 2008.
- Inwentarz Katedry Wawelskiej z roku 1563*, oprac. A. Bochnak, Kraków 1979.
- „Krakauer Zeitung”, 1799-1808.
- Pruszczy Piotr Jacek (Hiacynt), *Stolecznego miasta Krakowa kościoły i klejnoty, co w nich jest widzenia godnego i zacnego krótko opisane przez Piotra Pruszczy Szcepan*, Kraków 1647.
- Przewodnik abo kościołów krakowskich krótkie opisanie wydany w 1603 z widokami Krakowa, którego już nie ma*, Kraków 1603.
- Siemieński Lucjan, *Pamiętnik kantora katedry krakowskiej przez Lucyana Siemieńskiego*, „Biblioteka Warszawska”, 2 (1879) z. 1, s. 20-51.
- Starowolski Szymon, *Monumenta Sarmatarum viam universae carnis ingressorum*, Cracovia 1655.
- Tarnowska Waleria ze Stroynowskich, *Mon journal*, t. 1 [fragmenty], tłum. M. Chwałek-Oczkowska, <http://waleria-tarnowska.pl/waleria-u-izabeli-czartoryskiej-maj-1807-rok/> (dostęp: 13.12.2021).
- Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 5: *Wawel*, t. 2: *Materiały archiwalne do budowy zamku*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1913.
- Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1501-1515*, t. 4: *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1501-1515*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1965.
- Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1516-1521*, t. 5: *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1516-1525*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1970.
- Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1516-1525*, oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1970.
- Źródła do Dziejów Wawelu*, t. 14, cz. 1: *Fabrica Ecclesiae Cracoviensis. Materiały źródłowe do dziejów katedry krakowskiej w XVIII wieku z archiwaliów kapitulnych kurialnych krakowskich*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1993.

Opracowania

- Chmielewska Małgorzata, Grochowska-Angelus Anna, *Komunikat o pracach badawczych i konserwatorskich: przeprowadzonych w latach 1998-2000 w Pracowni Konserwacji Malarstwa Muzeum Książąt Czartoryskich*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa”, 2 (2004) s. 133-143.
- Czartoryski Adam K. i in., *Muzeum Czartoryskich. Historia i zbiory*, red. Z. Żygulski jun., Kraków 1998.
- „*Czasy! Ludzie! Ich dzieła!*”. *Teatr obrazów księżnej Izabeli Czartoryskiej. Obrazy i miniatury z Domu Gotyckiego i Świątyni Sybilli w Puławach*, red. J. Wałek, Kraków 2001.
- Czyżewski Krzysztof J., *Martin Gruneweg o krakowskiej katedrze*, w: „*Żeby wiedzieć*”. *Studia dedykowane Helenie Małkiewiczównie*, red. W. Walanus, M. Walczak, J. Wołańska, Kraków 2008, s. 243-255.
- Fabiański Marcin, *Złoty Kraków*, Kraków 2010.
- Gwiazda Tomasz, *Tempus edax rerum. Utracone kościoły Krakowa wzniesione w okresie od X do XVIII wieku*, Rzeszów 2020.
- Gwizdałówna Jadwiga, *Domy wikariuszy na Wawelu*, „*Studia Waweliana*”, 9/10 (2000-2001) s. 107-128.
- Hapanowicz Piotr, *Krakowskie homagium księciu Karolowi Auerspergowi w 1796 r.*, „*Rocznik Krakowski*”, 78 (2012) s. 41-51.
- Katalog Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane przed rokiem 1900*, red. W. Walanus, Kraków 2019.
- Kłosińska Janina, *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej w kościele św. Michała na Wawelu*, „*Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie*”, 4 (1956) s. 14-35.
- Kołpak Piotr, *Kult świętych patronów Królestwa Polskiego w czasach Jagiellonów*, Kraków 2020.
- Kościół i społeczeństwo Małopolski w II połowie XVIII wieku. Materiały źródłowe*, t. 1: *Ludność i organizacja diecezji krakowskiej*, oprac. B. Szady, Lublin 2010.
- Kuczman Kazimierz, Stangrett Katarzyna, *Skrzydła ołtarza w krakowskim kościele Św. Krzyża a obraz „Zwiastowanie” malarza Jerzego w Muzeum Narodowym w Krakowie*, „*Folia Historiae Artium*”, 10 (1974) s. 107-116.
- Kwaśniewski Andrzej, *Rubrycele i elenchusy diecezji krakowskiej z lat 1801-1848*, „*Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne*”, 3 (2014) s. 205-245.
- Milioti Vasilij Dmitriyevich, Pol'skaya starina v Rumyantsevskom muzeje, „*Zolotoye Runo*”, 11/12 (1907) s. 35-36.
- Morelowski Marian, *Głowy wawelskie w Rumiancowskim Muzeum w Moskwie*, „*Muzeum Polskie*”, 4/12 (1918) s. 71-104.
- Morelowski Marian, *W sprawie wykupu zabytków polskich z rąk obcych*, „*Muzeum Polskie*”, 4/12 (1918) s. 167-168.
- Morelowski Marian, Przecławski Wiktor, *Sprawozdanie Wydziału Opieki nad Zabytkami przy Komitecie Polskim w Moskwie za czas od 1 stycznia do 1 października 1917 r.*, „*Muzeum Polskie*”, 4/12 (1918) s. 195-204.
- Otwieram Świątynię Pamięci. Zbiory Czartoryskich a narodziny idei muzeum w Polsce*, red. J. Wałek, tłum. M. Herudzińska-Oświecimska, E. Kanigowska-Gedroyc, Łódź 2015.
- Patelski Mariusz, Sawicki Mariusz, *Zarys działalności Polskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości na Rusi w Kijowie w latach 1917-1918*, w: *Trudne sąsiedztwo. Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjsko-ukraińskich w XVI-XX wieku*, red. A. Szczepaniak, Toruń 2007, s. 310-327.

- Polskie dziedzictwo kulturowe u progu niepodległości. Wokół Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, red. E. Manikowska, P. Jamski, Warszawa 2010.
- Prokop Krzysztof Rafał, *Nekropolie biskupie w nowożytnej Rzeczypospolitej (XVI-XVIII w.)*, Kraków-Warszawa 2020.
- Semkowicz-Novljaković Katarzyna, *Okiem konserwatora. O obrazie mistrza Jerzego z kolegiaty św. Michała na Wawelu*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa”, 11 (2018) s. 31-49.
- Spodaryk Adam, *Obraz Zaśnięcie Matki Boskiej autorstwa naśladowcy Michaela Lanza z Kitzingen w Muzeum Czartoryskich w Krakowie*, w: *Imagines pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, red. W. Walanus, M. Walczak, Kraków 2016, s. 101-117.
- Stankiewicz Jan, *Dzieje Tabakiery*, Kraków 1976.
- Szczepaniak Jan, *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646-1789)*, Kraków 2008.
- Tomkowicz Stanisław, *Wawel. Atlas planów, widoków i zdjęć architektonicznych z XVII, XVIII i XIX wieku*, „Teki Grona Konserwatorów Galicyjo Zachodniej”, 4 (1908).
- Urban Jacek, *Katedra na Wawelu (1795-1918)*, Kraków 2000.
- Wałek Janusz, *Zbiory Czartoryskich a narodziny idei muzeum w Polsce*, w: *Otwieram Świątynię Pamięci. Zbiory Czartoryskich a narodziny idei muzeum w Polsce*, red. J. Wałek, tłum. M. Herudzińska-Oświecimska, E. Kanigowska-Gedroyc, Łódź 2015, s. 58-69.
- Wawel 1000-2000. Wystawa jubileuszowa*, t. 1: *Kultura artystyczna dworu królewskiego i katedry. Katedra krakowska – biskupia, królewska, narodowa*, red. M. Piwocka, D. Nowacki, t. 2: *Skarby Archidiecezji Krakowskiej*, red. J.A. Nowobilski, t. 3: *Ilustracje*, Kraków 2000.
- Zdanek Maciej, *Kolegiata św. Jerzego na zamku krakowskim w świetle źródeł pisanych*, 2015 (rkps w Dziale Rezerwatów i Lapidarium Zamku Królewskiego na Wawelu).
- Żygulski jun. Zdzisław, *Dzieje zbiorów puławskich (Świątynia Sybilli i Dom Gotycki)*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie”, 7 (1962) s. 5-265.
- Żygulski jun. Zdzisław, *Dzieje zbiorów puławskich. Świątynia Sybilli i Dom Gotycki*, Kraków 2009.
- Żygulski jun. Zdzisław, *Pamiętki wawelskie w zbiorach puławskich*, „Studia do dziejów Wawelu”, 2 (1961) s. 377-413.

IZABELA Z FLEMMINGÓW CZARTORYSKA I EKSPLOMACJA „RUIN” KOŚCIOŁA ŚW. MICHAŁA NA WAWELU W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ PISANYCH

Streszczenie

Artykuł na podstawie źródeł pisanych, głównie przechowywanych w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej oraz w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie, omawia kwestię *quasi*-wykopalisk w kolegiacie św. Michała Archanioła na Wawelu, które miała przeprowadzić Izabela z Flemmingów Czartoryska, pozyskując do swoich zbiorów kilka cennych dzieł sztuki i pamiątek przeszłości – niedającą się zidentyfikować i najwyraź-

niej zaginioną płytę nagrobną, niezachowane witraże oraz trzy obrazy ołtarzowe: bliżej nieznanne weneckie dzieło (według I. Czartoryskiej) Tycjana lub Veronese'a *Chrystus i jawnogrzeźnica* oraz dwa tablicowe obrazy *Zwiastowanie Najświętszej Marii Pannie* autorstwa mistrza Jerzego, a także *Zaśnięcie Matki Boskiej* uważany przeważnie za dzieło naśladowcy Michała Lanza z Kitzingen. Dalsze losy włoskiego malowidła nie są znane, poza tym, że w pierwszej dekadzie XIX wieku zdobiło ściany pałacu w Puławach. Dwa pozostałe obrazy znalazły się natomiast w Domu Gotyckim w Puławach, następnie dzieliły losy rodowych zbiorów i do dziś są częścią kolekcji Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie.

Spisana przez Czartoryską narracja o pozyskaniu wspomnianych dwóch dzieł uchodziła dotąd za dobrze udokumentowaną. Porównanie różnych relacji odnotowanych przez księżną ukazuje, że przekazy są miejscami ze sobą sprzeczne. Niektóre zawarte w nich informacje, traktowane dotąd jako pewne, nie znajdują odzwierciedlenia w źródłach kościelnych – deskrypcjach wyposażenia kolegiaty z XVIII wieku. Przede wszystkim opis rozmieszczenia obrazów w ołtarzach spisany przez księżną w relacji z „wykopalisk” nie odpowiada wcześniejszym, nieodległym chronologicznie kościelnym inwentarzom. Ponadto rejestry kościelne w ogóle nie wspominają o weneckim obrazie, mającym według Czartoryskiej znajdować się w ołtarzu głównym. Podane przez nią datowanie (1802, w literaturze błędnie powielane jako 1803) eksploracji ruin również budzi wątpliwości w związku ze znanymi faktami dotyczącymi historii kolegiaty. Wydaje się, że narracje Czartoryskiej są efektem błędu lub celowej manipulacji mającej na celu uczynienie historii bardziej atrakcyjną. Zestawienie treści rękopiśmiennych katalogów Domu Gotyckiego z dokumentami znajdującymi się w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej oraz z anonсами o licytacji wyposażenia kolegiaty w 1803 roku prowadzi do wniosku, że opisana przez Czartoryską eksploracja ruin kolegiaty nie mogła odbyć się zimą 1802 roku. Jeśli *de facto* miała miejsce, to nastąpiła zimą na przełomie 1803 i 1804 roku. Nie można wykluczyć, że opisana przez Czartoryską eksploracja ruin kolegiaty w ogóle nie odbyła się, a obiekty z kościoła św. Michała zostały nabyte np. podczas aukcji wyposażenia świątyni w 1803 roku. Z drugiej strony, stan zachowania obrazów zdaje się świadczyć o tym, że zimowa eksploracja ruin rzeczywiście miała miejsce. Obrazy z pewnością znajdowały się w rękach Czartoryskich już w 1807 roku.

Niniejsza praca wprowadza do dyskursu naukowego niewykorzystane do tej pory źródła pisane oraz stanowi studium nad dwoma muzealiami. Jest także przyczynkiem do dalszych krytycznych badań nad kolekcjonerstwem Czartoryskich oraz do studiów nad wyposażeniem nieistniejącego kościoła św. Michała na Wawelu i jego dalszymi losami.

Słowa kluczowe: katedra krakowska; Wawel; Izabela z Flemmingów Czartoryska; Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie; Dom Gotycki w Puławach; Puławy; Muzeum Narodowe w Krakowie